

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO
NA LATA 2025 – 2028**

WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

Motto: „Wiele kultur, jedno dziedzictwo”

Opracowanie

Iwona Solisz

Koordinacja

Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego
Departament Kultury i Dziedzictwa Regionalnego
ul. Żeromskiego 3, 45-082 Opole

Spis treści

1. Wprowadzenie.....	4
2. Podstawy prawne opracowania wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami.....	4
3. Charakterystyka uwarunkowań prawnych ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	6
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	9
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.	9
4.1.1. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (SRKS2030)	9
4.1.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.....	9
4.2. Międzynarodowe dokumenty programowe w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego..	11
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	11
5.1. Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do roku 2030	11
5.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego.....	14
5.3. Podsumowanie diagnozy zasobów dziedzictwa kulturowego województwa opolskiego	17
6. Analiza szans i zagrożeń dziedzictwa kulturowego	20
7. Założenia programowe – misja, cele, priorytety i kierunki działań	26
8. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	43
9. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	43
10. Podsumowanie	53

1. Wprowadzenie

Program opieki nad zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2025-2028 powstał z inicjatywy Samorządu Województwa Opolskiego, zgodnie z zapisami artykułu 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dokument został opracowany w Departamencie Kultury i Dziedzictwa Regionalnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego. Opracowany *Program opieki nad zabytkami* jest piątym dokumentem dotyczącym ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Obecny dokument jest kontynuacją poprzedniego programu. Wówczas po raz pierwszy przygotowaniu programu towarzyszyło opracowanie diagnozy weryfikującej zasób z uwzględnieniem kontekstu krajowej ochrony zabytków oraz porównanie stanu ochrony zabytków w poszczególnych gminach z podziałem na powiaty. Analogicznie w obecnym dokumencie kontynuowano analizy stanu dziedzictwa kulturowego w województwie z uwzględnieniem nie tylko zabytków rozumianych jako dzieła sztuki i architektury, ale jako całość krajobrazu kulturowego integrującego działania człowieka i przyrody, a także z uwzględnieniem znajomości i kultywowania tradycyjnych zwyczajów, jako źródeł regionalnej tożsamości, wyjątkowości, a zarazem atrakcyjności miejsca. Stąd ochrona i popularyzacja dziedzictwa niematerialnego jest coraz ważniejszym elementem działań na terenie województwa opolskiego.

Program opieki nad zabytkami koncentruje się na zadaniach zmierzających do zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego we współpracy z różnymi podmiotami odpowiedzialnymi za wdrażanie zintegrowanych form ochrony dziedzictwa, które umożliwiają efektywne i zarazem racjonalne korzystanie z zasobów różnym grupom odbiorców. Aby realizacja wyzwań w obszarze dziedzictwa kulturowego była możliwa, mieszkańcy muszą być świadomi wartości i znaczenia dziedzictwa. Stąd istotnym zadaniem są działania edukacyjne i popularyzujące bogactwo regionalnych zasobów, ich poszanowanie i zachowanie dla przyszłych pokoleń.

2. Podstawy prawne opracowania wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2025 – 2028¹ został opracowany w oparciu o przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa.

Obowiązek sporządzenia wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami (lub odpowiednio powiatowego czy gminnego programu) określa zapis artykułu 87 cytowanej wyżej ustawy o ochronie zabytków, w myśl którego zarząd województwa sporządza na okres czterech lat wojewódzki program opieki nad zabytkami. Program ten przyjmuje sejmik po

¹ W dalszej części dokumentu stosowana jest również wersja skrócona pełnej nazwy – Program.

uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Następnie jest on publikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego. Z realizacji programu zarząd województwa sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia się radnym sejmiku.

Program opieki nad zabytkami, zgodnie z zapisami artykułu 87 ustęp 2 ww. ustawy, ma na celu:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Ponadto ustawa ta nakłada na organy administracji publicznej obowiązek:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowania i utrzymania;
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa w artykule 11 ust. 2 pkt 7 stanowi, iż samorząd województwa prowadzi politykę rozwoju województwa, na którą składa się m.in. wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystywanie. Natomiast artykuł 11 ust. 1 pkt 1 oraz 4-5 określa zobowiązania samorządu województwa polegające na konieczności opracowania strategii rozwoju województwa, uwzględniającej m.in.:

- pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej;
- zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń;
- kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

3. Charakterystyka uwarunkowań prawnych ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Fundamentem systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (szczególnie art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 73 i 86). W myśl jej zapisów „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” (art. 5), „stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju” (art. 6 ust. 1), a także „zapewnia wolność korzystania z dóbr kultury” (art. 73). Jednocześnie każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

Wspomniana już ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami już w tytule wyróżnia pojęcia „ochrony zabytków” i „opieki nad zabytkami”. Do ochrony odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast zadania należące do właścicieli i użytkowników zabytków, polegające na ich utrzymaniu we właściwym stanie technicznym, to opieka nad zabytkami. Dlatego samorząd województwa, zgodnie z art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zobowiązany jest do opieki nad zabytkami, do których posiada tytuł prawny. Opieka na zabytkiem polega w szczególności na zapewnieniu warunków do:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa precyzuje pojęcie zabytku jako nieruchomości lub rzeczy ruchomej, ich części lub zespołu, będącego dziełem człowieka lub związanego z jego działalnością i stanowiącego świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zasadnicze odniesienia do obszaru działań administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków zostały przedstawione w rozdziale pierwszym, zawierającym przepisy ogólne. Przede wszystkim jest to zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w celu trwałego zachowania zabytków oraz ich zagospodarowania i utrzymania; zapobieganie zagrożeniom, które mogłyby spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków czy też uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska. Kolejne rozdziały istotne w kontekście działań samorządów poświęcone są takim kwestiom jak formy i sposób ochrony zabytków, zagospodarowanie zabytków, prowadzenie badań, prac i robót oraz podejmowanie innych działań przy zabytkach, nadzór konserwatorski, zasady finansowania opieki nad zabytkami, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad

zabytkami oraz ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, organizacja organów ochrony zabytków, społeczni opiekunowie zabytków. Istotną zmianą wprowadzoną do zapisów cytowanej ustawy w roku 2017 jest umożliwienie finansowania prac konserwatorskich i robót budowlanych przez jednostki samorządu terytorialnego nie tylko zabytków wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków, ale także ujętych w gminnej ewidencji zabytków, jak również powołanie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków. NFOZ to państwowy fundusz celowy, którego dysponentem jest minister kultury i dziedzictwa narodowego. Zgromadzone środki mają być przeznaczone na ratowanie zniszczonych lub uszkodzonych zabytków, np. w wyniku powodzi lub pożarów.

Ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami uzupełniają akty wykonawcze – Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dotyczące poszczególnych zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, do najważniejszych należy zaliczyć:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2021 poz. 56).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 roku w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz. 81).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 roku w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212 poz. 2153).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124 poz. 1304 z późn. zm.).

Należy podkreślić, że dla realizacji ochrony zabytków zasadnicze znaczenie ma zastosowanie całokształtu przepisów odnoszących się do poszczególnych składników przestrzeni i poszczególnych rodzajów działań, a więc m.in. ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu przestrzennym, prawa budowlanego, prawa o ochronie przyrody, przepisów o gospodarce nieruchomościami. Każda z tych ustaw normuje według swojej właściwości zasady postępowania w przypadku obiektów i stref zabytkowych, np. w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym określone są zadania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. W planowaniu przestrzennym

konieczne są działania na rzecz ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury, walorów architektonicznych i krajobrazowych oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na organy samorządu województwa obowiązek sporządzania planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz audytu krajobrazowego (nie rzadziej niż raz na dwadzieścia lat). Przy sporządzaniu planu zagospodarowania przestrzennego województwa określa się w szczególności system obszarów chronionych, w tym obszary ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, ochrony uzdrowisk oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W planie zagospodarowania przestrzennego województwa uwzględnia się ustalenia strategii rozwoju województwa oraz rekomendacje i wnioski zawarte w audycie krajobrazowym.

Obowiązek wykonywania audytów krajobrazowych został wprowadzony ustawą z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu. Założeniem ustawy było wdrożenie rozwiązań, które zapewnią właściwy poziom ochrony szczególnie cennych krajobrazowo obszarów i walorów krajobrazowych, wartości przyrodniczych, kulturowych, historycznych, widokowych obszaru, związanych z nimi elementów przyrodniczych czy powiązanych z działalnością człowieka.

Audyt krajobrazowy określa krajobrazy występujące na obszarze danego województwa oraz lokalizację krajobrazów priorytetowych, a także wskazuje zagrożenia dla możliwości zachowania wartości krajobrazów oraz wartości krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów. Wskazuje rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów oraz lokalne formy architektoniczne zabudowy w obrębie krajobrazów.

Odniesienia do obiektów objętych ochroną konserwatorską znajdują się również w następujących ustawach:

- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r. poz. 1748);
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2024 r. poz. 278);
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. z 2024 r. poz. 82);
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (SRKS2030)

Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030” (M.P. z 2020 r. poz. 1060).

Cel główny Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 stanowi wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Jest on między innymi powiązany z realizacją działań wskazanych w poszczególnych obszarach dla wszystkich trzech celów szczegółowych Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Cel główny SRKS2030 doprecyzowują trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1: Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne;
- Cel szczegółowy 2: Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich;
- Cel szczegółowy 3: Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W ramach celu 2 Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich szczególnie istotny jest priorytet 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury, który podkreśla, że jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków.

4.1.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026, Uchwała Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. (M.P. z 2023 r. poz. 1470).

Przepisy zawarte w artykule 84 w związku z artykułem 86 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego obowiązek przygotowania, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, projektu krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na okres 4 lat. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest uchwalany przez Radę Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Zgodnie z artykułem 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.

Cel główny Krajowego Programu Opieki nad Zabytkami to Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce, który będzie realizowany w ramach trzech celów szczegółowych:

1. Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości.
2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków.
3. Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Najważniejsze cele programu to:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfrzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

4.2. Międzynarodowe dokumenty programowe w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

Oprócz ustaw krajowych należy zaznaczyć, iż program powinien być spójny z regulacjami w zakresie ochrony dziedzictwa na poziomie międzynarodowym. Wśród istotnych dokumentów programowych należy wyróżnić następujące konwencje i zalecenia:

- Konwencja o ochronie dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego, Haga 1954 wraz z I (1954) i II (1999) Protokołem,
- Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych, tzw. Karta Wenecka, przyjęta przez II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków, Wenecja 1964,
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Paryż 1972,
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego Europy, Grenada 1985,
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS, Toledo-Waszyngton 1987,
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego, La Valetta 1992,
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja 2000,
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003,
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, Paryż 2005,
- Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, przyjęte na 35. sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 2011.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do roku 2030

Uchwała Nr XXXIV/355/2021 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 4 października 2021 roku w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego Opolskie 2030

Wizja rozwoju województwa przedstawiona w strategii:

Opolskie w 2030 roku to region cenionej jakości życia wynikającej z unikalnego i uniwersalnego łączenia różnorodności: dynamiki i równowagi, nowoczesności i tradycji oraz otwartości i integracji.

Cele strategiczne określone zostały w trzech obszarach, które były również podstawą identyfikacji wyzwań: społeczeństwo, środowisko, gospodarka. Zapisy celów strategicznych, jak i ich opis wskazują stan docelowy, jakim będzie charakteryzowało się województwo w 2030 roku.

CEL STRATEGICZNY 1: CZŁOWIEK I RELACJE – MIESZKAŃCY GOTOWI NA WYZWANIA I TWORZĄCY OTWARTĄ WSPÓLNOTĘ

Wyjątkowe miejsce w regionalnej polityce rozwoju zajmuje pielęgnowanie wielokulturowego dziedzictwa oraz budowanie klimatu dla integracji międzykulturowej i międzynarodowej, tolerancji i otwartości wobec różnych postaw, poglądów, osób, w tym przybyszów z zagranicy, a także włączanie cudzoziemców i reemigrantów w życie społeczno-gospodarcze regionu. Komfort życia w Opolskim zwiększa się za sprawą zintegrowanych działań rewitalizacyjnych na rzecz lokalnych społeczności przywracających do życia obszary kryzysowe. Samorządy gminne, przy wsparciu władz regionalnych, realizują kompleksowe programy rewitalizacji obejmujące interwencje na obszarach koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, w sferze gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej lub technicznej.

CEL STRATEGICZNY 2: ŚRODOWISKO I ROZWÓJ – ŚRODOWISKO ODPORNE NA ZMIANY KLIMATYCZNE I SPRZYJAJĄCE ROZWOJOWI

Zrównoważony rozwój regionu oznacza zaspokajanie potrzeb jego mieszkańców w sposób, który nie będzie jednocześnie ograniczał możliwości rozwojowych przyszłych pokoleń. Gospodarka regionu, jego społeczeństwo i środowisko rozwijają się równolegle i harmonijnie. Taki rozwój wyraża się w szczególnej trosce o zachowanie bioróżnorodności poprzez np. ochronę zagrożonych siedlisk i gatunków oraz obszarów szczególnie cennych przyrodniczo i krajobrazowo oraz ekologicznych powiązań przestrzennych między nimi. Nie można jednocześnie zapominać o dziedzictwie kulturowym, które bez należytej ochrony nie przetrwa, a z odpowiednim wsparciem staje się kołem napędowym regionalnej kultury, edukacji i turystyki. Wiele zależy od skuteczności wdrażania audytu krajobrazowego, który zabezpiecza obszary szczególnie cenne dla społeczności regionu.

CEL STRATEGICZNY 3: SILNA GOSPODARKA – GOSPODARKA INTELIGENTNA WZMACNIAJĄCA KONKURENCYJNOŚĆ REGIONU

Szeroko rozumiana promocja (m.in. gospodarcza, turystyczna, kulturalna) wykorzystująca nowoczesne instrumenty marketingowe sprzyja budowaniu marki regionu, w którym realizowana jest koncepcja *slow life* umiejętnie godząca sfery aktywności gospodarczej, zawodowej i wygodnego, dostatniego życia. Skuteczność działań marketingowych zależy od sprawności i przygotowania instytucji i organizacji odpowiedzialnych za promocję, które objęte są wsparciem organizacyjnym. Kluczowe jest także kształtowanie tożsamości regionalnej już na wczesnych etapach edukacji.

Powyższe cele strategiczne uszczegóławiają cele operacyjne. Kierunki działań wskazane w poszczególnych celach określone są za pomocą katalogów interwencji zidentyfikowanych w procesie opracowania Strategii Opolskie 2030. Katalogi te mają charakter otwarty, co ułatwia elastyczne podejście do konkretyzacji wsparcia na etapie wdrażania dokumentu. Wszystkie cele operacyjne prowadzą do realizacji celów strategicznych i przez to wizji rozwoju regionu. Jedne w sposób bezpośredni wpływają na dany cel

strategiczny, inne pośrednio. Cele wzajemnie na siebie oddziałują, stąd są rozpatrywane kompleksowo.

W ramach celów operacyjnych istotne jest wskazanie następujących celów związanych z obszarem dziedzictwa kulturowego:

CENIONA MARKA REGIONU

W ramach tego celu przewidziane są:

- dbałość o zachowanie i rozwój dziedzictwa kulturowego (zintegrowane zarządzanie materialnym i niematerialnym dziedzictwem kulturowym; popularyzacja wiedzy o regionie i jego mieszkańcach pochodzących z różnych kręgów kulturowych: polskiego, niemieckiego, śląskiego, kresowego, czeskiego i romskiego; propagowanie i kultywowanie tradycji wyróżniających region oraz etosu pracy i solidności; upamiętnianie ważnych wydarzeń z historii regionu; promocja i rozwój dziedzictwa kulinarnego regionu; działania na rzecz zachowania i przystosowania zabytków do nowych funkcji użytkowych, w szczególności służących kulturze, turystyce, edukacji; wsparcie dla ustanawiania parków kulturowych);
- budowa wizerunku Zielonego Opolskiego (promowanie zielonych walorów i produktów regionu, wysokiej jakości życia w połączeniu z rosnącą świadomością ekologiczną mieszkańców, Opolskiego jako slow regionu, koncepcji inteligentnych wsi, tzw. smart villages);
- rozwój silnych produktów turystycznych (wsparcie działań służących tworzeniu nowych oraz wzmacnianiu już istniejących produktów turystycznych; wspieranie działań integrujących produkty turystyczne adresowane do konkretnych grup docelowych);
- nowoczesny marketing regionu (międzyinstytucjonalna współpraca na rzecz skutecznej promocji regionu; wzmacnianie zdolności instytucji i organizacji do wykorzystywania nowoczesnych narzędzi komunikacji; wspieranie działań zwiększających dostęp do informacji o regionie, wydarzeniach i jego walorach; promocja i rozwój innowacyjnych platform usługowych).

WYSOKIE WALORY PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWE

W ramach tego celu przewidziane są następujące kierunki działań:

- ochrona bioróżnorodności (ochrona zagrożonych siedlisk i gatunków, odtwarzanie siedlisk zdegradowanych, w szczególności wodno-błotnych; wprowadzanie i wzmacnianie zielonej infrastruktury, w szczególności o wysokiej wartości przyrodniczej na terenach rolniczych i zurbanizowanych oraz proprzyrodnicze kształtowanie przestrzeni publicznych; rozwój centrów ochrony różnorodności biologicznej, edukacyjnych i ekoturystycznych; propagowanie wartości usług ekosystemowych);
- wzmocnienie systemu ochrony przyrody (rozwój i optymalizacja systemu ochrony przyrody, w tym wzmocnienie ochrony korytarzy ekologicznych; wzmocnienie efektywnej ochrony i zarządzania ochroną przyrody na poziomie regionalnym; rozpoznanie i monitoring zasobów i walorów przyrodniczych województwa);

- ochrona i kształtowanie krajobrazów (opracowanie i sukcesywne wdrażanie audytu krajobrazowego dla województwa opolskiego, w tym wytycznych i rekomendacji dla ochrony i kształtowania obszarów szczególnie cennych dla mieszkańców; wielokierunkowe i wielofunkcyjne kształtowanie krajobrazów terenów otwartych i zurbanizowanych)².

5.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego³

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego jest podstawowym narzędziem prowadzenia polityki przestrzennej na poziomie regionu, wskazuje uwarunkowania, cele, kierunki i zasady rozwoju przestrzennego. Nie określa natomiast harmonogramu realizacji wskazywanych zadań.

Strategicznym celem polityki przestrzennej województwa opolskiego jest kształtowanie struktury przestrzennej odznaczającej się wysokim poziomem ładu przestrzennego, która będzie umożliwiała wykorzystanie jego zróżnicowanych terytorialnie potencjałów, zapewniała konkurencyjność w stosunku do otoczenia zewnętrznego i eliminowała niekorzystne różnice w warunkach życia wewnątrz regionu.

W ramach szczegółowych zasad gospodarowania przestrzenią wskazano na zasadę budowania tożsamości regionalnej poprzez zachowanie dziedzictwa kulturowego – polegającą na pielęgnowaniu tradycji kulturowych regionu, dbaniu o materialną spuściznę historyczną, eksponowaniu krajobrazu kulturowego i przyrodniczego i zacieśnianiu więzi społeczności lokalnych.

Aktualne kierunki polityki przestrzennej w zakresie dziedzictwa kulturowego obejmują:

1. zachowanie ciągłości dziedzictwa regionalnego;
2. umiejętne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego;
3. kształtowanie tożsamości regionalnej i budowanie klimatu społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.

Dla realizacji tych kierunków wytypowano następujące zasady, dla których zaproponowano działania je uzupełniające:

1. Poszanowania dla wartości zasobu kulturowego struktur zurbanizowanych.
2. Podporządkowania działań inwestycyjnych w historycznych terenach zurbanizowanych i ich otoczeniu ochronie wartości zasobu i jego ekspozycji.
3. Harmonizowania zabudowy i zagospodarowania w otoczeniu obiektów zachowanego dziedzictwa kulturowego z cechami architektoniczno-urbanistycznymi tych obiektów.
4. Porządkowania zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych (eliminowanie obiektów niezgodnych z charakterem obszaru zabytkowego).
5. Zwiększania dostępności do zabytków dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

² Źródło: Strategia rozwoju województwa opolskiego, Opolskie 2030, Departament Polityki Regionalnej i Przestrzennej UMWO, Opole 2021 r., s. 33-41.

³ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego – Uchwała Nr VI/54/2019 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 24 kwietnia 2019 r. w sprawie uchwalenia zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa opolskiego (Dz. Urz. Woj. Opolskiego z 2019 r. poz. 1798).

6. Podnoszenia świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej.

Jednocześnie w ramach zasady prowadzenia polityki kształtowania atrakcyjności turystycznej przestrzeni województwa wskazano na zasadę ochrony i racjonalnego wykorzystania zasobów przyrodniczo-krajobrazowych i dziedzictwa kulturowego.

Główne działania w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego w obowiązującym PZPWO powinny skupić się na następujących kwestiach:

- kontynuacji rewitalizacji historycznych zespołów staromiejskich i układów wiejskich;
- odnowie zabytkowych zespołów wraz z adaptowaniem do nowych funkcji;
- rozwoju nowych form obszarowej ochrony krajobrazu kulturowego, w tym systemu pomników historii i parków kulturowych.

Polityka województwa jest skierowana do obszarów o cennych walorach krajobrazu i dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej, miast i miejscowości z cennymi układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zabytkami oraz pozostałych obszarów województwa. W ramach polityki opieki i ochrony nad zasobami dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej w PZPWO ustalono kierunki działań w zagospodarowaniu przestrzennym, w tym:

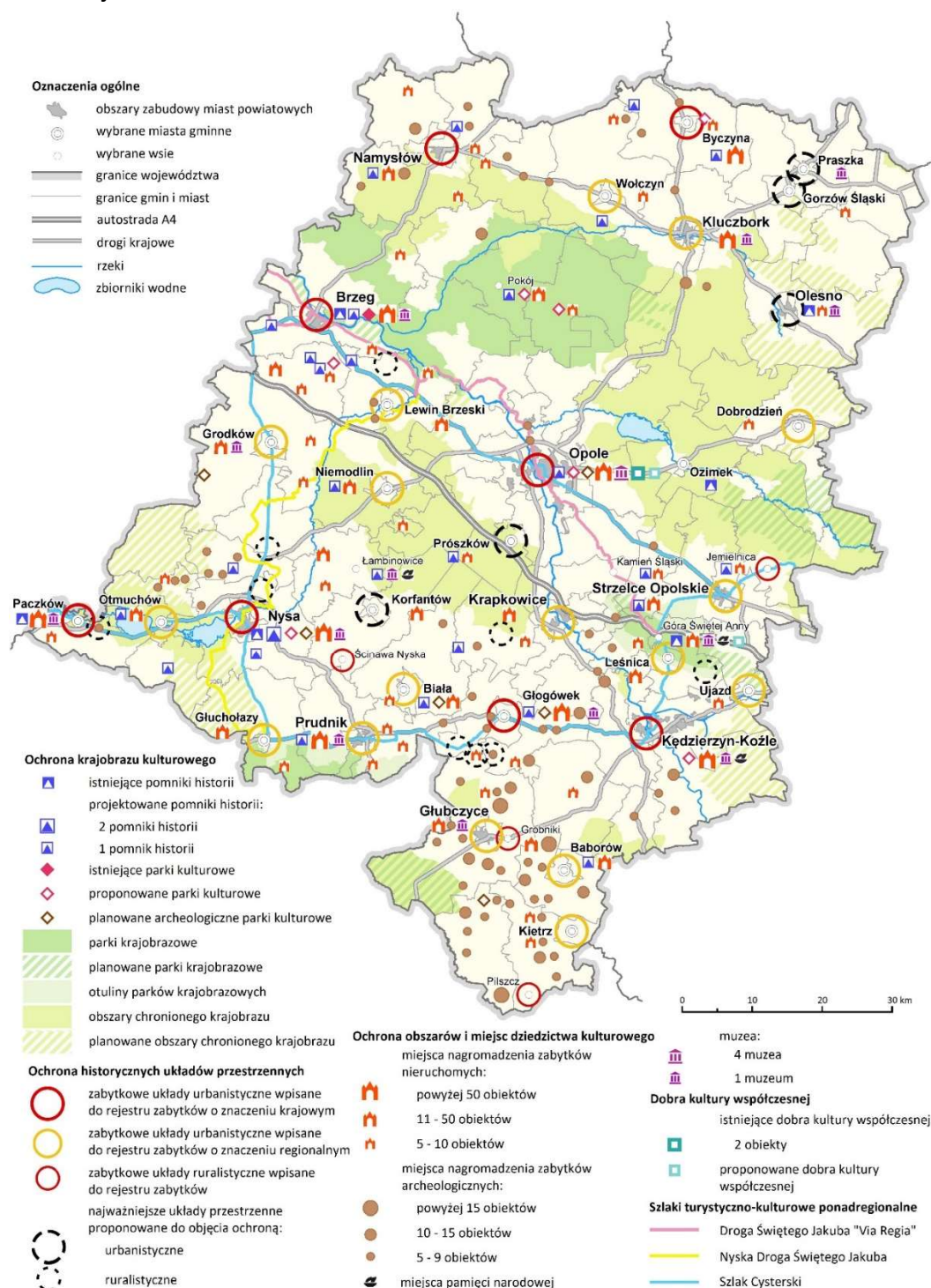
Zachowanie ciągłości dziedzictwa regionalnego poprzez:

- ochronę i przywracanie wartości dziedzictwa materialnego o wyrazistej tożsamości, w tym rewitalizację i rewaloryzację zdegradowanych obiektów i obszarów historycznych;
- eksponowanie w strukturze przestrzennej najcenniejszych zasobów dziedzictwa regionu (zwłaszcza obszarów uznanych za pomniki historii);
- podniesienie rangi obiektów o wysokich walorach historycznych, architektonicznych i kulturowych;
- ochronę i kształtowanie struktur przestrzennych historycznych miast i wsi poprzez ochronę panoram i eksponowanie w sylwetach miejscowości dominant architektonicznych;
- kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca;
- kształtowanie i ochronę krajobrazów kulturowych zachowujących tożsamość i walory tradycyjnego krajobrazu wiejskiego;
- ochronę dziedzictwa archeologicznego;
- zachowanie różnorodności kulturowej regionu: pielęgnowanie tradycji i tożsamości regionalnej w powiązaniu z zasobami dziedzictwa materialnego;
- popularyzację i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa, w tym wprowadzanie nowych form zwiedzania zabytków, wykorzystanie nowych technologii.

Umiejętne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego poprzez:

- wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;
- adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji;
- kreowanie produktów turystyki kulturowej w oparciu o tradycje historyczne;
- zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych;

- tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki kulturowej.

Ryc. 1 Polityka opieki i ochrony nad zasobami dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej ujęta w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego; opracowanie Departament Polityki Regionalnej i Przestrzennej UMWO, źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego, Tom 1 POLITYKA PRZESTRZENNA, s. 101.

5.3. Podsumowanie diagnozy zasobów dziedzictwa kulturowego województwa opolskiego

Diagnoza zasobów dziedzictwa kulturowego oparta została na weryfikacji zasobów w obszarach dziedzictwa materialnego, naturalnego oraz niematerialnego. Uwzględniono w tym obszarze dane uzyskane od Narodowego Instytutu Dziedzictwa, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Opolu oraz poszczególnych departamentów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego i jednostek podległych. Przeanalizowano również dane statystyczne publikowane przez Główny Urząd Statystyczny oraz Regionalną Dyрекję Ochrony Środowiska. Część informacji dotyczących zadań własnych samorządów pozyskano od gmin i powiatów w formie ankiet. Dodatkowo przeprowadzono analizy i porównanie diagnozy obecnej do diagnozy opracowanej w 2019 roku na potrzeby poprzedniego Programu opieki nad zabytkami Województwa Opolskiego.

W trakcie prac nad diagnozą potwierdzono, że województwo opolskie, mimo iż jest najmniejszym województwem w skali kraju, posiada znaczący zasób zabytkowy. W wojewódzkiej ewidencji zabytków znajduje się około 25 tysięcy zabytków nieruchomych, z czego ponad trzy tysiące są wpisane do rejestru zabytków, co stanowi 4,32% zasobów krajowych. Ilość ta jest znacząca, biorąc pod uwagę nasycenie zabytkami w przeliczeniu na 1000 kilometrów kwadratowych oraz na 1000 mieszkańców. W obu tych kategoriach Opolszczyzna zajmuje trzecie miejsce w kraju, i tak mamy 335 zabytków na 1000 kilometrów kwadratowych (średnia krajowa to 227 zabytków/1000 kilometrów kwadratowych) oraz 3,2 zabytki na 1000 mieszkańców.

W ostatnich latach zmniejsza się systematycznie ilość wpisów do rejestru zabytków, co jest spowodowane mniejszą ilością składanych wniosków przez właścicieli zabytków, w latach 2020-2023 wojewódzki konserwator zabytków wydał 13 decyzji dotyczących wpisania obiektów do rejestru zabytków⁴.

Należy podkreślić, że w grupie obiektów wpisanych do rejestru zabytków znajdują się obiekty i obszary szczególnie cenne, siedem z nich zostało uznanych za pomnik historii (na 126 w skali kraju), nie występują na terenie województwa obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNSECO, nie ma też w planie starań o taki wpis dla któregoś z obiektów bądź obszarów.

Województwo Opolskie jest również właścicielem obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków. W sumie są to 24 zabytki reprezentujące następujące kategorie: miejsce pamięci narodowej, park etnograficzny, zespół zabudowy szpitala, 4 parki oraz 17 obiektów budowlanych, w których znajdują się instytucje użyteczności publicznej.

Województwo opolskie posiada znaczącą liczbę stanowisk archeologicznych. Najwięcej takich zabytków znajduje się w województwie dolnośląskim oraz opolskim – 1267 zabytków, a biorąc pod uwagę odniesienie do powierzchni województw, to Opolszczyzna wciąż ma

⁴ W latach 2016-2018 wojewódzki konserwator zabytków wydał w sumie 44 decyzje dotyczące wpisania obiektów do rejestru zabytków.

najwyższy współczynnik w skali kraju: 126 zabytków na 1000 kilometrów kwadratowych powierzchni (przy średniej krajowej 25 zabytków/1000 kilometrów kwadratowych)⁵.

Zabytki ruchome w województwie to głównie zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego zgromadzone w obiektach sakralnych: na 8617 aż 7374 zabytków (85,57% zbioru) stanowi wyposażenie świątyń. Odrębną kategorią zabytków ruchomych są zabytki techniki, na Opolszczyźnie wpisano do rejestru 63 takie zabytki.

Analizując stan muzealnictwa na Opolszczyźnie należy zwrócić uwagę, iż w województwie nieco zwiększyła się liczba muzealiów, w 2019 roku opolskie miało jedną z najniższych liczb muzeów w Polsce oraz najniższą liczbę muzealiów w porównaniu do pozostałych województw. Obecnie najniższą liczbę muzealiów w Polsce ma województwo warmińsko-mazurskie. W większości opolskie muzea reprezentują typ muzeum regionalnego, trzy mają status muzeum rejestrowego, gromadzącego zbiory o wyjątkowym znaczeniu dla dziedzictwa kultury. W trzech miastach powiatowych Opolszczyzny nie ma muzeów, są jedynie izby regionalne.

W ramach diagnozy przeanalizowano zadania, których realizacja należy do samorządów gminnych. Przede wszystkim jedną z form ochrony konserwatorskiej realizowaną przez gminy są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Obszar województwa pokryty jest w 41% miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Przy średniej krajowej 30% opolskie znajduje się w czołówce województw posiadających aktualne dokumenty planistyczne (piąte miejsce w kraju), niemniej wynik ten należy uznać za niezadowalający. W sumie 18 gmin ma 100% lub ponad 90% pokrycie planami, najgorzej przedstawia się sytuacja w powiecie oleskim – tylko 6% powierzchni powiatu ma obowiązujące plany miejscowe.

Jeszcze skromniej wygląda kolejna ustawowa forma ochrony konserwatorskiej realizowana przez gminy tj. parki kulturowe. Na terenie województwa utworzono tylko jeden park kulturowy w Brzegu.

W przypadku gminnych ewidencji zabytków (GEZ) na 71 opolskich gmin większość wskazuje posiadanie ewidencji. W 7 gminach wskazano brak kart adresowych lub ich opracowywanie. Wzrasta liczba gmin w których GEZ została przyjęta zarządzeniem wójta (burmistrza, prezydenta miasta), obecnie jest to 35 gmin (w 2019 r. w 27 gminach były zarządzenia). Nadal część gmin deklaruje, iż GEZ zostało przyjęte uchwałą radnych jako załącznik do gminnego programu opieki nad zabytkami, taka forma jest niezgodna z przepisami i powinna zostać skorygowana. Analizując zasób ewidencyjny, zauważalna jest również rozbieżność w ewidencjach gminnych (poniżej 100 obiektów w części gmin oraz obszary, na których jest powyżej 1000 zabytków). Wskazane byłyby działania weryfikacyjne, szczególnie tam, gdzie jest mało zabytków, na ile taka ilość obiektów ujętych w GEZ wynika z niskich zasobów kulturowych gminy, a na ile z zaniedbań dotyczących wykonania weryfikacji ewidencji i sporządzenia aktualnych wykazów dotyczących zasobów zabytkowych. Biorąc powyższe pod uwagę, nadal wskazane są działania edukacyjne/szkoleniowe dla samorządów

⁵ Na podstawie danych NID.

gminnych dotyczące zasad i znaczenia prowadzenia aktualnych gminnych ewidencji zabytków oraz stosowania wskazanych dla gmin form ochrony zabytków.

Gminna ewidencja zabytków jest między innymi podstawą do sporządzania w samorządach programów opieki nad zabytkami. W przypadku samorządu gminnego, gminny program opieki nad zabytkami posiadają obecnie 43 gminy (w tym miasto na prawach powiatu – Opole), co stanowi 61% wszystkich gmin. Co najmniej w 23 gminach nie ma takich opracowań (brak pełnej informacji z gmin). Tak więc 1/3 gmin nie podejmuje strategicznych zadań związanych z zarządzaniem zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy.

Od lat utrzymuje się jeszcze niższy niż w gminach wskaźnik opracowań powiatowych programów opieki nad zabytkami (POnZ). W przypadku powiatów aktualne programy opieki nad zabytkami posiadają jedynie dwa samorządy (18% samorządów powiatowych) spośród 11 powiatów ziemskich.

Wobec niewielkiego zainteresowania powiatów dla tworzenia POnZ oraz niepełnego pokrycia województwa gminnymi i powiatowymi programami opieki nad zabytkami, samorząd województwa powinien podejmować działania edukacyjne w celu poprawy tego stanu.

Analizując zasób dziedzictwa naturalnego należy zaznaczyć, że na terenie województwa opolskiego nie ma zlokalizowanych parków narodowych. Udział obszarów prawnie chronionych nie uległ zasadniczym zmianom. Na terenie województwa znajdują się trzy parki krajobrazowe, wchodzące w skład Zespołu Opolskich Parków Krajobrazowych. Każdy z parków posiada plan ochrony, w którym znajdują się zapisy dotyczące ochrony walorów kulturowych tych obszarów. Na terenie województwa zwiększyła się liczba rezerwatów do 41, jest 9 obszarów chronionego krajobrazu oraz 24 Obszary Natura 2000. Dodatkowo należy uwzględnić parki w zespołach rezydencjonalnych oraz miejskich, w rejestrze figuruje 238 obszarów zakwalifikowanych jako zabytkowa zieleni.

Na terenie województwa aktywnie działają stowarzyszenia i mieszkańcy zachowujący i popularyzujący twórczość ludową i tradycyjną, związaną ze Śląskiem oraz Kresami Wschodnimi. Aktywność ta jest szczególnie intensywna w obszarze muzyki (zespoły muzyczne, chóry, orkiestry dęte). Twórcy ludowi tworzą w takich dziedzinach jak malarstwo, rzeźba, koronkarstwo czy hafciarstwo, a największa grupa zajmuje się kroszonkarstwem oraz zdobieniem porcelany. Zdecydowanie słabiej reprezentowane są dawne rzemiosła, związane z pracą w gospodarstwie oraz dawnymi zawodami.

Coroczne wydatki gmin na ochronę zabytków są zróżnicowane: w 2022 roku opolskie gminy wydatkowały na ochronę i opiekę nad zabytkami tylko 10 553 418,97 zł zaś w 2023 roku wydatki na ten cel wyniosły 19 756 591,28 zł. Jest to wynik niższy niż w roku 2018, mimo, iż w roku 2023 gminy pozyskały znaczące środki finansowe z rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

Liczba opolskich gmin, które udzielają dotacji jest zmienna, choć zauważalne są tendencje i stałe działania, w których corocznie przyznawane są fundusze na prace przy zabytkach, niepokojące są również dane, iż część gmin w ogóle nie przyznaje dotacji na zabytki (np. zerowe bądź minimalne kwoty w gminach powiatu oleskiego), a także w ostatnim okresie sygnalizowane przez samorządy pogorszenie sytuacji finansowej – przełożyło się to na

mniejszą ilość jednostek udzielających dotacji oraz niższe środki na ten cel w gminach, które zwyczajowo traktowały wsparcie finansowe właścicieli zabytków jako ważne zadanie.

W przypadku samorządów powiatowych, które w ramach zadań własnych wspierają opiekę nad zabytkami, środki na dotacje przeznacza dziesięć powiatów na jedenaście (przy czym w brzeskim czy prudnickim to sporadyczne, jednostkowe dotacje). W sumie w roku 2023 na ten cel powiaty przeznaczyły 455 457,20 zł.

Samorząd województwa udziela dotacji na prace przy zabytkach, budżet jest corocznie zwiększany. Przez okres ostatnich czterech lat (2020-2023) wydatkowano na ten cel 4 200 000 zł. Przy czym wnioskowana przez beneficjentów kwota dotacji wynosiła 35 916 133 zł, tak więc przyznane dotacje zaspokoili 11,69% kwoty oczekiwanej przez właścicieli. Tylko w 2023 roku beneficjenci złożyli wnioski o udzielenie dotacji w kwocie 12 716 992,78 zł, co pokazuje, że przy stale rosnącej wysokości środków przeznaczanych na ten cel, potrzeby na remonty i konserwacje zabytków są ogromne.

Oprócz funduszy samorządowych właściciele zabytków pozyskują dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane z budżetu państwa. Są to dotacje udzielne przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków. Kwoty przyznawane przez MKiDN w ramach dotacji są istotnym na Opolszczyźnie wsparciem na rzecz opieki nad zabytkami, choć wciąż niewystarczającym; w latach 2020-2021 dotacje wyniosły 4 700 312,82 zł, zaś w latach 2022-2023 dotacje dla zabytków województwa opolskiego wyniosły 9 821 336,52 zł. Natomiast wojewódzki konserwator zabytków ma w miarę stały, niewysoki budżet i przeznacza corocznie na ten cel około 600 000,00 złotych.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że najlepiej z opieką nad zabytkami radzą sobie kościoły i związki wyznaniowe, stosunkowo dobra jest sytuacja zabytków pozostających we własności jednostek samorządu terytorialnego. Właściciele prywatni zabytków stanowią najliczniejszą grupę, która potrzebuje systemowych działań wspierających (szczególnie ze względu na ograniczone możliwości pozyskiwania wsparcia finansowego przez osoby fizyczne).

W województwie opolskim systematycznie wzrasta oferta kulturalna, pojawiają się nowe kulturowe szlaki tematyczne, jest to duża oferta, stale rozwijana przez jednostki samorządu terytorialnego oraz lokalne stowarzyszenia. Obecnie istotne wydaje się popularyzowanie już istniejących szlaków oraz ich właściwe utrzymanie (dostępność, właściwe oznaczenia, weryfikacja stanu zachowania tablic informacyjnych itp.), a także poszukiwanie alternatywnych propozycji dla turystyki regionalnej co do form i treści, które do tej pory nie były wcale lub były w niewielkim stopniu wykorzystane.

6. Analiza szans i zagrożeń dziedzictwa kulturowego

Analiza SWOT została przeprowadzona w dwóch obszarach związanych z ochroną i opieką nad zabytkami oraz znaczeniem dziedzictwa kulturowego dla tożsamości i rozwoju regionu.

Ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym	
Silne strony	Słabe strony
· Dokumenty strategiczne i planistyczne województwa uwzględniają potrzeby dziedzictwa · Opracowany audyt krajobrazowy województwa określający krajobrazy priorytetowe regionu · Zwiększająca się ilość pomników historii oraz kolejne propozycje do objęcia zabytków prestiżową formą ochrony · Dość duży zasób zabytków wpisanych do rejestru zabytków, ze szczególnym nasyceniem województwa zabytkami archeologicznymi · Układy urbanistyczne w większości podlegające ochronie konserwatorskiej · Stosunkowo duża ilość gminnych programów opieki nad zabytkami oraz GEZ · Bardzo dobry stan zachowania zabytków sakralnych · Tradycje wpisane na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz przygotowywanie kolejnych wniosków · Wzrastająca wiedza o dziedzictwie niematerialnym · Poprawa stanu zachowania zabytków, dzięki wykonaniu kompleksowych prac remontowo - konserwatorskich przy wykorzystaniu funduszy unijnych · Istnienie miejsc pamięci narodowej rozpoznawalnych również poza regionem: Góry św. Anny oraz Miejsce Pamięci Narodowej w Łambinowicach · Nagroda Marszałka Województwa Opolskiego „Zabytek Na Medal”	· Niska jakość planowania (mpzp) lub jego brak · Znikome wykorzystanie formy ochrony zabytków jaką jest park kulturowy · Niska ochrona konserwatorska układów ruralistycznych · Degradacja krajobrazu kulturowego – chaotyczna zabudowa, nadmierna i agresywna reklama · Stereotyp postrzegania obiektu podlegającego ochronie konserwatorskiej jako problemu na etapie remontu i inwestycji · Brak wiedzy prywatnych właścicieli o ochronie i opiece nad zabytkami · Zbyt mało zachęt w zakresie ochrony dziedzictwa dla prywatnych właścicieli · Niedoinwestowane, słabe kadrowo, społecznie mało znaczące służby konserwatorskie · Niewystarczające zaplecze naukowe, brak programów nauczania i programów badawczych · Wiedza o stanie zabytków jest niepełna i brak jest systemowych badań w tym obszarze · Niedostateczne działania na rzecz ochrony krajobrazu kulturowego · Wyprowadzanie zieleni z centrów miast · Niekompletna inwentaryzacja zabytków ruchomych w obiektach sakralnych oraz w przestrzeni publicznej (kapliczki i krzyże) · Brak korelacji pomiędzy ochroną zabytków a ochroną przyrody
Dziedzictwo kulturowe jako czynnik tożsamości i rozwoju Opolszczyzny	
Silne strony	Słabe strony
· Bogaty zasób dziedzictwa kulturowego · Charakterystyczne zasoby zabytkowe będące wizytówkami regionu: sakralna architektura drewniana, zespoły rezydencjonalne, zespół średniowiecznych kościołów z polichromiami, XVIII-wieczne twierdze, unikalne zabytki techniki	· Niewystarczająca świadomość społeczeństwa co do wartości dziedzictwa · Bardzo zły stan zachowania zabytków folwarcznych i zabytków techniki oraz brak pomysłów na ich użytkowanie · Zły stan zachowania obiektów o dużym znaczeniu dla regionu np. obiektów rezydencjonalnych

· Różnorodność narodowa wzbogacająca kształtowanie się regionalnej tożsamości · Aktywność części społeczności lokalnych (dbałość o upamiętnienia, pielęgnowanie lokalnych wydarzeń i tradycji, działania na rzecz lokalnego dziedzictwa) · Integracja wiejskich społeczności lokalnych wokół wyróżników miejscowości, w tym włączanie się w projekt <i>Sieci Najciekawszych Wsi</i> · Wkomponowanie obiektów i zespołów zabytkowych w cenną przyrodniczo zieleń · Znaczna bioróżnorodność i zróżnicowanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych · Dziedzictwo kulturowe przyczyniające się do kreowania nowych produktów turystycznych · Inicjatywy lokalne chroniące folklor oraz popularyzujące dziedzictwo, w tym liczne izby regionalne · Powiększająca się liczba zespołów pałacowo-parkowych wykorzystywanych na cele gospodarcze · Poprawa infrastruktury instytucji kultury	· Postępujący proces degradacji budownictwa wiejskiego, uważanego za mało wartościowe · Brak programów edukacyjnych związanych z regionalnym i lokalnym dziedzictwem · Brak koordynacji działań w województwie w obszarze dziedzictwa kulturowego, w tym także jednolitej platformy informacyjnej dotyczącej tej tematyki · Brak podmiotów popularyzujących tradycyjną architekturę regionu · Stosunkowo niska aktywność społeczna na polu ochrony zabytków · Brak systemowych rozwiązań wspierania i popularyzowania lokalnych twórców · Słaba współpraca środowisk w obszarze dziedzictwa kulturowego · Presja inwestycyjna na terenach o dużym znaczeniu historycznym i niewłaściwe decyzje władarzy gmin w tej kwestii · Brak zrozumienia co do konieczności wspólnych działań na rzecz ochrony dziedzictwa Opolszczyzny i stawianie na partykularne interesy w społecznościach lokalnych · Brak oferty szkoleń dla różnych grup docelowych mających kontakt bądź możliwości wpływu na stan zachowania dziedzictwa (lokalni liderzy, pracownicy samorządowi, nauczyciele, duchowni, zarządcy nieruchomości, właściciele zabytków) · Brak doradców wspierających procesy inwestycyjne w zabytkach · Niskie w stosunku do potrzeb nakłady publiczne na ochronę dziedzictwa, łącznie z brakiem środków na ochronę zabytków w części gmin województwa · Najniższa w kraju ilość zwiedzających muzea (przeliczenie ilości na jedną instytucję) · Rozproszone i słabo dostępne zbiory związane z historyczną ikonografią zabytków · Niski poziom digitalizacji zasobów dziedzictwa (zarówno materialnego jak i niematerialnego) · Miejscami słaba dostępność komunikacyjna regionu, co ograniczona możliwość wykorzystania dziedzictwa jako czynnika rozwoju społecznego i gospodarczego · Niska świadomość samorządów na szczeblu powiatowym i gminnym o potrzebie ochrony zabytków i o znaczeniu zabytków jako czynnika mającego wpływ na rozwój · Niepełna wiedza o znajdujących się na terenie woj. opolskiego zabytkach techniki wśród służb
---	--

	konserwatorskich, a przede wszystkim wśród samorządów · Niska aktywność kulturalna mieszkańców
Ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym Dziedzictwo kulturowe jako czynnik tożsamości i rozwoju Opolszczyzny	
Szanse	Zagrożenia
· Programy rewitalizacji przestrzeni miejskich w oparciu o środki finansowe szczebla krajowego i regionalnego. · Wieloletnia tradycja realizacji programu „Odnowa Wsi Opolskiej” · Dobrze zorganizowane Lokalne Grupy Działania · Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby w tym tworzenie tematycznych ścieżek edukacyjnych np. „Szlak Zabytków Techniki Opolszczyzny” · Popularyzacja dziedzictwa niematerialnego z wykorzystaniem nowych, atrakcyjnych form (Etnofestiwal Opolski) · Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) · Realizacja programów związanych z edukacją kulturalną, szczególnie młodego pokolenia · Zwiększanie się zainteresowania społecznego lokalną historią i zabytkami i upowszechnianie tej wiedzy (fora internetowe, FB itp.) · Odbywające się regularnie imprezy kulturalne · Moda na zmianę stylu życia, promowanie ekologii, kontaktu z naturą · Popularność tradycyjnych wyrobów rzemieślniczych czy kulinarnych · Zwiększanie się zainteresowania społecznego aktywnymi formami spędzania czasu wolnego z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego · Zwiększanie możliwości popularyzacji dziedzictwa poprzez nowe środki komunikacji · Rozwijanie się technologii informatycznych i ich coraz większa dostępność społeczna, umożliwiającą dokumentowanie dziedzictwa · Zwiększenie zainteresowania dziedzictwem techniki	· Nieefektywne i niespójne prawo w obszarach związanych z dziedzictwem kulturowym: prawo budowlane, zagospodarowanie przestrzenne, ochrona zabytków, ochrona przyrody · Traktowanie rewitalizacji jedynie poprzez modernizację przestrzeni, bez procesu rewitalizacyjnego dotyczącego społeczności lokalnej · Brak wykorzystania przez samorządy tzw. Ustawy krajobrazowej · Niekorzystne prawo podatkowe, wpływające na rozbiórki historycznej zabudowy gospodarczej na obszarach wiejskich · Negatywny system przetargów w którym przeważa kryterium ceny i terminu, a nie kryterium fachowości i jakości prac przy zabytkach · Brak skuteczności w egzekwowaniu prawa w stosunku do właścicieli zabytków dopuszczających się celowego zaniedbania bądź niszczenia zabytków, w tym nieefektywny system wywłaszczania właścicieli zabytków · Nieproporcjonalny do zasobów zabytkowych (ilości i stanu zachowania) podział państwowych środków budżetowych na ochronę zabytków · Postępujący proces formalizacji i przedłużania postępowań w organach administracji publicznej, skutkujący niewydolnością systemu, szczególnie w urzędach konserwatorskich, które od lat borykają się z brakami kadrowymi i finansowymi · Dążenie do modernizacji zabytków kosztem ich wartości i estetyki, wynikające z dostępnych źródeł dofinansowania prac (termomodernizacje) bądź poszukiwaniem oszczędności (stosowanie tańszych, ahistorycznych zamienników) · Wyludnianie się miejscowości, szczególnie obszarów wiejskich wraz z zanikaniem

	tradycyjnych sposobów prowadzenia gospodarki rolnej · Systematyczne niszczenie zasobów kolejowych (rozbiórki dworców, torowisk i innych elementów infrastruktury) · Częściowy zanik tradycji, związany ze zmianami stylu życia, wpływający na zmiany otoczenia, w tym likwidacja tradycyjnej roślinności ogródków i sadów, alei i zadrzewień wiejskich · Utrudniony dostęp do infrastruktury kulturalnej części mieszkańców · Braki w infrastrukturze turystycznej, w tym noclegowej · Brak powiązań strategii ochrony środowiska ze strategią ochrony zabytków na polu dziedzictwa przemysłowego
--	--

Podsumowując przeprowadzoną diagnozę oraz wykonaną analizę SWOT należy podkreślić, że sytuacja dziedzictwa kulturowego jest na podobnym poziomie jak w poprzednim analizowanym okresie, w pewnym sensie odbudowywane są aktywności i działania, które znacząco zostały ograniczone w okresie pandemii. Można stwierdzić, że nadal szansą dla Opolszczyzny jest regionalny zasób zabytkowy, występujący na terenie całego województwa, w tym także zabytków-wizytówek regionu, które umożliwiają rozwój regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego. Atutami są pomniki historii, ale także zespoły rezydencjonalne i zamki o znaczeniu ponadregionalnym: Moszna i Niemodlin czy Głogówek, sakralna architektura drewniana, zespół średniowiecznych kościołów z cennymi polichromiami z wyjątkowym kościołem w Małujowicach, Miejsce Pamięci Narodowej w Łambinowicach czy XVIII-wieczne twierdze. Samorządy wykorzystują zasoby zabytkowe i przyrodnicze do popularyzacji i promocji gmin, ponad połowa z nich ma opracowane programy opieki nad zabytkami, systematycznie kolejne obiekty będące własnością samorządów są poddane pracom konserwatorskim, a także adaptacyjnym, z wprowadzeniem nowej funkcji, poszerzającej ofertę kulturową i turystyczną, co jednocześnie sprzyja tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami. Poprawia się także infrastruktura instytucji kultury, w ostatnich latach we wszystkich jednostkach organizacyjnych województwa opolskiego posiadających obiekty zabytkowe prowadzone były remonty i prace konserwatorskie. Odczuwalny jest wzrost zainteresowania społecznego lokalną historią i zabytkami oraz upowszechnianie tej wiedzy. Wzrosło również zainteresowanie dziedzictwem niematerialnym. Pojawiły się nowe formy popularyzacji takiego dziedzictwa jak na przykład Opolski Etnofestiwal. Osoby i jednostki prowadzące izby regionalne czy pasjonaci zajmujący się lokalną historią mają miejsce służące wymianie doświadczeń podczas cyklicznych Spotkań Opolskich Regionalistów. Społeczności lokalne podkreślają wyróżniki swoich miejscowości, często są to elementy dziedzictwa kulturowego, co przyczynia się do kreowania nowych produktów turystycznych. Dynamicznie i efektywnie popularyzowane jest dziedzictwo kulinarne regionu.

Jednocześnie zasadnicze problemy związane ze skuteczną opieką nad zabytkami to niewystarczające fundusze, słaba edukacja w obszarze regionalnego dziedzictwa, brak wiedzy i skutecznych narzędzi. W województwie opolskim odczuwalny jest poważny niedobór środków i ich nieefektywna dystrybucja. Z jednej strony to wynik coraz słabszego w ostatnich latach zaangażowania gmin w finansowanie opieki nad zabytkami, problemy właścicieli prywatnych, którzy mają mniejsze szanse na pozyskanie dotacji, a w przypadku funduszy unijnych są w zasadzie wykluczeni z takiej możliwości, ale także systemu dystrybucji funduszy z budżetu państwa – budżet wojewódzkiego konserwatora zabytków jest niewielki, nieadekwatny do ilości zabytków i stanu ich zachowania. Jednocześnie część właścicieli ma niski poziom wiedzy o opiece nad zabytkami, podobnie jak część samorządów, których wiedza w tym obszarze bywa znikoma bądź wręcz celowo jest pomijana, nadal pokutuje przekonanie że zabytek to kłopot organizacyjny i finansowy. Również szeroko rozumiana edukacja o znaczeniu dziedzictwa jest niewystarczająca. Wynika to z braku ciekawych i szeroko popularyzowanych programów nauczania, ale też niewielkiego zasobu kadrowego badaczy dziedzictwa kulturowego Śląska Opolskiego oraz niewystarczającej liczby organizacji pozarządowych i społeczników zajmujących się tą problematyką na poziomie regionalnym, co przekłada się na brak wiedzy o zabytkach materialnych, jak i o dziedzictwie niematerialnym regionu. W ostatnich latach nastąpił natomiast rozwój inwentaryzowania i popularyzowania dziedzictwa niematerialnego, działania te są realizowane przez instytucje i niektóre samorządy jak i organizacje pozarządowe.

Problemem pozostają istniejące bariery prawne, decyzyjne, niewystarczający poziom współpracy, czy też zagrożenia wynikające z presji modernizacyjnej bądź postępującej degradacji wybranych grup zabytków, które wpływają na zniechęcenie i brak przekonania o skuteczności ochrony i opieki nad zabytkami. Niepokojące jest szczególnie niewielkie zaangażowanie samorządów w ochronę krajobrazu regionu i dbałość o utrzymanie zabudowy z zachowaniem tradycyjnych form i materiałów, a także szybki proces utraty części zasobów zabytkowych województwa, szczególnie zabytków techniki i zabudowy folwarcznej oraz zagrożenie zniszczeniem cennych zamków i pałaców. Dodatkowym problemem jest niewielkie wykorzystanie nowoczesnych narzędzi ochrony zabytków oraz utrwalania i udostępniania wiedzy o nich. Niestety nadal niewiele zabytków posiada dokumentację cyfrową⁶, słaby jest również profesjonalny opis zabytków w cyfrowych kanałach komunikacji. Obecnie intensywnie rozwijają się również techniki cyfrowe, które są świetnym narzędziem wykorzystywanym nie tylko na etapie badania i dokumentowania zabytków, ale także promocji dziedzictwa kulturowego. Stąd jednym z wyzwań powinno być podjęcie zadań związanych z digitalizacją zasobów oraz inwentaryzację zabytków z wykorzystaniem takich metod jak skaning laserowy i fotogrametria, z możliwością wirtualizacji wybranych zabytków.

⁶ Najczęściej zleca ją Opolski Wojewódzki Konserwator Zabytków, takie opracowania powstały dla wybranych kościołów drewnianych (np. Michalic), zaś od roku 2012 systematycznie wykonywane są fotogrametrie polichromii gotyckich. Przypadki, w których właściciele zabytków zlecają takie dokumentacje należą do rzadkości.

Działania te mogą być również elementem ważnego zadania do podjęcia w skali regionu, jakim jest wspólny program promocji zabytków województwa opolskiego w skali kraju i Europy.

7. Założenia programowe – misja, cele, priorytety i kierunki działań

Motto:

WIELE KULTUR, JEDNO DZIEDZICTWO

Misja

Poznanie, akceptacja i odpowiedzialność za dziedzictwo kulturowe, które prowadzi do skutecznej ochrony i opieki nad zabytkami regionu oraz wyznacza kierunki rozwoju Opolszczyzny.

Wizja opieki nad zabytkami w 2028 roku

Opolszczyzna to region przenikających się kultur, które działają na rzecz wspólnego dobra, jakim jest dziedzictwo kulturowe. Mieszkańcy są świadomi wartości i znaczenia dziedzictwa kulturowego jako pamiątki przeszłości, która buduje tożsamość regionu, oraz dziedzictwa, które inspiruje i aktywizuje do działania na rzecz rozwoju województwa i społeczności lokalnych. Dzięki akceptacji dziedzictwa, współpracy, dostępnym narzędziom i przyjętym rozwiązaniom systemowym, ukierunkowanym na rzecz zadbanego zasobu materialnego i przyrodniczego oraz trosce o dziedzictwo niematerialne, region wzmacnia swój potencjał społeczny, turystyczny i rozwojowy.

Kierunki działań proponowane w ramach realizacji przyjętych priorytetów

CEL STRATEGICZNY I – SKUTECZNA OCHRONA I OPIEKA NAD REGIONALNYM DZIEDZICTWEM KULTUROWYM				
	PRIORYTET 1	PRIORYTET 2	PRIORYTET 3	PRIORYTET 4
	Utrzymanie i poprawa stanu zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego	Działania na rzecz rozpoznania zasobów i bezpieczeństwa zabytków	Ochrona krajobrazu regionu uwzględniającego wartości kulturowe i przyrodnicze	Profesjonalna i nowoczesna ochrona i zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego
	KIERUNKI:	KIERUNKI:	KIERUNKI:	KIERUNKI:
1	Zachowanie obiektów i zespołów zabytkowych i ich otoczenia w dobrym stanie technicznym i estetycznym	Działania na rzecz rozpoznania zasobów i bezpieczeństwa zabytków	Wdrażanie narzędzi dedykowanych ochronie krajobrazu kulturowego	Zwiększanie aktywności samorządów w obszarze dziedzictwa kulturowego
2	Systemowe działania na rzecz zabytków stanowiący wyróżnik	Monitorowanie stanu zachowania zabytków ruchomych	Realizacja świadomej ochrony krajobrazu kulturowego	Rozwój opieki instytucjonalnej nad dziedzictwem kulturowym

	regionu oraz obiektów zagrożonych	województwa opolskiego		
3	Działania na rzecz utrzymania tradycyjnej zabudowy oraz stosowania tradycyjnych materiałów i form architektonicznych	Opracowanie listy dóbr kultury współczesnej Opolszczyzny	Integracja działań ochrony krajobrazu w obszarze dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	Wdrażanie nowoczesnych narzędzi ochrony zabytków
4	Systemowe działania na rzecz zabytków, które uległy zniszczeniu lub uszkodzeniu podczas powodzi w 2024 roku			
CEL STRATEGICZNY II – ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ŹRÓDŁO TOŻSAMOŚCI I WYZNACZANIA KIERUNKÓW ROZWOJU WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO				
	PRIORYTET 1	PRIORYTET 2	PRIORYTET 3	PRIORYTET 4
	Zachowanie wielokulturowości regionu oraz tożsamości lokalnej i regionalnej	Rozwijanie współpracy regionalnej i integracji w obszarze dziedzictwa kulturowego	Edukacja na rzecz aktywnej odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe	Świadome wykorzystywanie walorów dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionu
	KIERUNKI:	KIERUNKI:	KIERUNKI:	KIERUNKI:
1	Wzmacnianie znaczenia dziedzictwa niematerialnego	Rozwijanie współpracy regionalnej w obszarze dziedzictwa kulturowego	Zwiększanie aktywności społecznej w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego	Rozwój oferty spędzania czasu wolnego z oparciem o wartości krajobrazu kulturowego
2	Wspieranie działalności twórców ludowych i rzemieślników	Integracja osób i środowisk związanych z ochroną i opieką nad zabytkami	Opracowanie kompleksowej oferty edukacyjnej dotyczącej dziedzictwa kulturowego	Wspieranie inicjatyw związanych z tworzeniem lokalnych usług i produktów wykorzystujących zasoby materialne i niematerialne dziedzictwa
3	Popularyzacja wielokulturowego dziedzictwa Śląska Opolskiego			Tworzenie miejsc pracy związanych z dziedzictwem kulturowym

Powyższe priorytety i kierunki zostały rozwinięte o przykładowe zadania, które powinny być realizowane w trakcie czterech lat obowiązywania *Programu opieki nad zabytkami Województwa Opolskiego*, dotyczą one nie tylko zadań własnych samorządu

województwa, ale także pokazują szerszą perspektywę działalności i odpowiedzialności opolskich jednostek i instytucji np. samorządów gminnych, które opracowując gminne programy opieki nad zabytkami powinny włączać do swoich zadań, kierunki i zadania wyznaczone przez program wojewódzki.

CEL STRATEGICZNY I – SKUTECZNA OCHRONA I OPIEKA NAD REGIONALNYM DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

PRIORYTET 1	
Utrzymanie i poprawa stanu zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego	
KIERUNKI:	PRZYKŁADOWE ZADANIA
1. Zachowanie obiektów i zespołów zabytkowych i ich otoczenia w dobrym stanie technicznym i estetycznym	Aktualizacja stanu zachowania oraz potrzeb konserwatorskich obiektów zabytkowych w regionie w poszczególnych kategoriach zabytków, w tym uzupełnienie wiedzy o zasobach zabytków techniki
	Wprowadzenie jako powszechnej zasady finansowania prac konserwatorskich (system dotacji) w obiektach zabytkowych przez poszczególne samorządy
	Upowszechnianie metod postępowania konserwatorskiego przy zabytkach – system poradników, szkoleń wraz ze wspieraniem właścicieli inwestujących w zabytki m.in. poprzez system doradztwa, ulg podatkowych, wsparcie przy realizacji wymogów formalnych
2. Systemowe działania na rzecz zabytków stanowiący wyróżnik regionu oraz obiektów zagrożonych	Wsparcie remontów i adaptacji zespołów dworskich i pałacowych
	Działania na rzecz architektury drewnianej (remonty, konserwacja, zabezpieczenia i inne)
	Inwentaryzacja i ochrona zabytków techniki oraz zabytkowych obiektów i urządzeń przemysłowych w tym zespołów dworców kolejowych, infrastruktury kolejowej, obiektów związanych z żeglugą odrzańską, zabytków związanych z historią lotnictwa, zabytków związanych z górnictwem surowców skalnych (cement, kamień) oraz zabytków obronnych, szczególnie fortyfikacji
	Wsparcie zachowania budownictwa wiejskiego – zagród w tym budynków gospodarczych, folwarków
3. Działania na rzecz utrzymania tradycyjnej zabudowy oraz stosowania tradycyjnych materiałów i form architektonicznych	Wsparcie inicjatyw mających na celu stworzenie katalogu z założeniami i projektami zawierającymi wzorce charakterystycznej architektury regionalnej z uwzględnieniem specyfiki subregionalnej (w tym wyznaczenie regionów architektonicznych, jako obszarów utrzymania różnorodności kulturowej)
	Promowanie działań przyczyniających się do utrzymania tradycyjnej zabudowy (w tym konkursy) wraz ze wspieraniem jej renowacji i konserwacji szczególnie na obszarach wiejskich
	Rewaloryzacja historycznych układów przestrzennych miast i wsi, a także innych urządzeń przestrzennych z uwzględnieniem zieleni komponowanej

4. Systemowe działania na rzecz zabytków, które uległy zniszczeniu lub uszkodzeniu podczas powodzi w 2024 roku	Inwentaryzacja skali zniszczeń lub uszkodzeń zabytków w wyniku powodzi w 2024 roku
	Finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach, które uległy zniszczeniu lub uszkodzeniu podczas powodzi w 2024 roku
PRIORYTET 2	
Badanie, dokumentowanie i monitoring zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego	
KIERUNKI:	PRZYKŁADOWE ZADANIA
1. Działania na rzecz rozpoznania zasobów i bezpieczeństwa zabytków	Wspieranie inwentaryzacji zasobów architektury osad związanych z gospodarką leśną wraz z wytypowaniem obiektów i obszarów do objęcia ochroną
	Działania na rzecz wpisania do rejestru zabytkowych cmentarzy, w tym zagrożonych (mniejszości etnicznych i wyznaniowych np. kirkutów z dodatkową ochroną dla drzew pomnikowych), alei przydrożnych i parków oraz kamieniołomów o historycznym znaczeniu
	Aktualizacja planów i opracowanie brakujących dokumentów w obszarze zarządzania ochroną zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych lub konfliktu zbrojnego dla zabytków stanowiących własność jednostek samorządu województwa
2. Monitorowanie stanu zachowania zabytków ruchomych województwa opolskiego	Weryfikacja i dokumentowanie zasobów zabytków ruchomych ze zwróceniem uwagi na obiekty małej architektury – inwentaryzacja przez samorządy zabytków ruchomych w przestrzeni publicznej
	Badania i dokumentowanie zagrożonych stanowisk archeologicznych wraz z eksponowaniem stanowisk o czytelnej formie terenowej
3. Opracowanie listy dóbr kultury współczesnej województwa opolskiego	Inwentaryzacja zasobów i popularyzacja listy dóbr kultury współczesnej,
	Wskazanie wytycznych związanych z ochroną wartości i właściwym użytkowaniem dóbr kultury współczesnej
	Podejmowanie działań na rzecz ochrony dóbr kultury współczesnej, w tym wpisania najcenniejszych dóbr kultury współczesnej do rejestru zabytków
PRIORYTET 3	
Ochrona krajobrazu regionu uwzględniającego wartości kulturowe i przyrodnicze	
KIERUNKI:	PRZYKŁADOWE ZADANIA
1. Wdrażanie narzędzi dedykowanych ochronie krajobrazu kulturowego	Prace nad implementacją zapisów audytu krajobrazowego w gminach
	Tworzenie parków kulturowych, rezerwatów kulturowych i innych form ochrony prawnej układów przestrzennych miast i wsi oraz innych założeń przestrzennych, także na terenach poprzemysłowych

	Aktywizacja samorządów lokalnych w celu opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i innych dokumentów wpływających na ład przestrzenny (m.in. uchwały krajobrazowe)
2. Realizacja świadomej ochrony krajobrazu kulturowego	Realizacja zintegrowanych projektów rewitalizacji na terenach zabytkowych ze szczególnym uwzględnieniem aspektów społecznych i kulturowo - przyrodniczych oraz dziedzictwa przemysłowego regionu
	Wspieranie instytucji i stowarzyszeń propagujących potrzebę ochrony krajobrazu kulturowego i wspieranie lokalnych organizacji w działaniach zmierzających do ochrony zagrożonych przestrzeni o wartościach kulturowych
	Popularyzowanie zapisów audytu krajobrazowego w celu ochrony krajobrazów kulturowych oraz historycznych przestrzeni publicznych o potencjale zabytkowym
3. Integracja działań ochrony krajobrazu w obszarze dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	Opracowywanie dokumentów planistycznych i strategicznych uwzględniających integrację ochrony zabytków i ochrony przyrody
	Działania na rzecz ochrony, w tym konserwatorskiej ciągów alejowych wzdłuż dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych oraz ich rewaloryzacja
	Realizacja projektów rewitalizacyjnych i infrastrukturalnych uwzględniających integralność dziedzictwa kulturowego, przemysłowego i przyrodniczego w tym środowiska naturalnego powiązanego z działalnością człowieka (m.in. kamieniołomy)
PRIORYTET 4	
Profesjonalna i nowoczesna ochrona i zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego	
KIERUNKI:	PRZYKŁADOWE ZADANIA
1. Zwiększanie aktywności samorządów w obszarze dziedzictwa kulturowego	Opracowywanie brakujących i aktualizacja gminnych ewidencji zabytków
	Opracowywanie i wdrażanie zapisów gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami
	Wspieranie działań samorządów w obszarze dziedzictwa kulturowego: szkolenia dla pracowników, popularyzacja konkursów GKZ
2. Rozwój opieki instytucjonalnej nad dziedzictwem kulturowym	Kontynuacja rozwoju muzeów SWO poprzez powiększanie kolekcji, przygotowywanie atrakcyjnej i nowatorskiej oferty programowej, modernizację powierzchni wystawienniczych i magazynowych i in.
	Tworzenie nowych i modernizacja muzeów lokalnych i izb tradycji z uwzględnieniem inicjatyw społecznych, oraz opracowanie bazy danych dotyczących ich działalności
	Utworzenie Opolskiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego w celu koordynacji i zarządzania procesami dotyczącymi dziedzictwa kulturowego regionu

	Podjęcie działań zmierzających do poszerzenia możliwości działania Muzeum Wsi Opolskiej (np. powiększenie obszaru, file skansenu) w zakresie gromadzenia i ratowania obiektów budownictwa wiejskiego
3. Wdrażanie nowoczesnych narzędzi ochrony zabytków	Tworzenie i rozbudowa infrastruktury służącej digitalizacji zasobów dziedzictwa jednostek kultury wraz z zapewnieniem dostępu do elektronicznych baz danych o zabytkach
	Inwentaryzacja 3D zabytków - trójwymiarowa digitalizacja i wirtualizacja wybranych zabytków (zarówno architektury jak i zabytków ruchomych, w tym muzealiów)
	„Cyfrowy portal” – rozwijanie multimedialnych form udostępniania dziedzictwa poprzez repozytoria cyfrowe, elektroniczne inwentarze zbiorów, wirtualne spacerunki po muzeach i zabytkach, technologie gier terenowych i in.
	Wspieranie rozwoju nieinwazyjnych metod badania stanowisk archeologicznych (skaningu, technik fotogrametrycznych, badań geofizycznych, wraz z tworzeniem cyfrowych baz danych)

CEL STRATEGICZNY II – ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ŹRÓDŁO TOŻSAMOŚCI I WYZNACZANIA KIERUNKÓW ROZWOJU WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO

PRIORYTET 1	
Zachowanie wielokulturowości regionu oraz tożsamości lokalnej i regionalnej	
KIERUNKI:	PRZYKŁADOWE ZADANIA
1. Wzmacnianie znaczenia dziedzictwa niematerialnego	Wspieranie społeczności lokalnych w kultywowaniu i nauczaniu o obrzędach i obyczajach lokalnych wraz z ich systematycznym archiwizowaniem
	Wdrażanie nowych form popularyzacji dziedzictwa niematerialnego oraz wspieranie istniejących (festiwal tradycji, szlak tradycji, centrum dziedzictwa, elektroniczna baza danych)
	Kontynuacja działań dotyczących zachowania materialnego i niematerialnego dziedzictwa mieszkańców Opolszczyzny jako różnych grup etnograficznych
	Kontynuowanie wpisów na Krajową Listę Produktów Tradycyjnych oraz na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, inspirowanie badań nad lokalnym dziedzictwem niematerialnym
2. Wspieranie działalności twórców ludowych i rzemieślników	Sprzysiężanie rozwojowi twórczości ludowej i promowanie dorobku artystycznego twórców ludowych
	Zebranie danych dotyczących warsztatów rzemieślniczych oraz osób posiadających unikalne umiejętności zawodowe wraz z określeniem metod ich popularyzacji

	Tworzenie warunków do realizacji projektów edukacyjnych, zachęających młodych ludzi do nauki unikalnych zawodów i rzemiosła
	Wspieranie twórczego wykorzystania sztuki ludowej we współczesnym wzornictwie i branży przemysłowej
3. Popularyzacja wielokulturowego dziedzictwa Śląska Opolskiego	Wspieranie powstawania wydawnictw z zakresu dziedzictwa kulturowego dla różnych grup odbiorców, wspieranie prac nad opracowywaniem źródeł dotyczących dziedzictwa regionu, w tym prac badawczych.
	Wspieranie projektów upowszechniających wartości kulturowe regionu, historię grup etnicznych i mniejszości narodowych
	Wspieranie różnorodnych narzędzi do popularyzacji dziedzictwa: konkursów, debat, warsztatów, szkoleń, platformy cyfrowej i in.
	Kontynuacja i rozwój oferty w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa i Nocy Muzeów
PRIORYTET 2	
Rozwijanie współpracy regionalnej i integracji w obszarze dziedzictwa kulturowego	
KIERUNKI:	PRZYKŁADOWE ZADANIA
1. Rozwijanie współpracy regionalnej w obszarze dziedzictwa kulturowego	Konsolidacja i współpraca obszarów, miejsc i instytucji w celu zwiększenia potencjału dziedzictwa kulturowego (sieciowanie)
	Wsparcie opiekunów Pomników Historii na rzecz spójnego zarządzania obiektami i obszarami wraz z opracowaniem strategii współpracy oraz integracja instytucji w celu przygotowania kolejnych wniosków o wpis na listę Pomników Historii
	Wsparcie działalności programowej instytucji kultury w celu poszerzania oferty kulturalnej i turystycznej
2. Integracja osób i środowisk związanych z ochroną i opieką nad zabytkami	Umożliwienie wymiany wiedzy i doświadczeń właścicieli obiektów zabytkowych wraz ze wspieraniem wspólnych inicjatyw w obszarze ochrony zabytków
	Wspieranie kształcenia kadry opiekunów, edukatorów, animatorów i działaczy zajmujących się dziedzictwem materialnym i niematerialnym
	Inspirowanie do tworzenia partnerstw publiczno-prywatnych w projektach związanych z ochroną zabytków, ich użytkowaniem i zagospodarowaniem
PRIORYTET 3	
Edukacja opolskiej społeczności na rzecz aktywnej odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe	
KIERUNKI:	PRZYKŁADOWE ZADANIA
1. Zwiększanie aktywności społecznej w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego	Nagradzanie i promowanie dobrych praktyk mających na celu prawidłowe użytkowanie i remontowanie obiektów zabytkowych (m.in. coroczne Nagrody Marszałka)

	Popularyzowanie i wspieranie działalności społecznej w obszarze dziedzictwa: społecznych opiekunów zabytków, wolontariuszy, stowarzyszeń zajmujących się ochroną zabytków
	Wspieranie projektów obywatelskich podnoszących kompetencje kulturowe i odpowiedzialność za dziedzictwo (w tym budżet obywatelski, otwarte konkursy ofert)
2. Opracowanie kompleksowej oferty edukacyjnej dotyczącej dziedzictwa kulturowego	Opracowanie scenariuszy wraz z pomocami naukowymi wspierającymi nauczanie o dziedzictwie regionalnym
	Przygotowanie szkoleń dla nauczycieli i edukatorów, muzealników z zakresu nauczania o dziedzictwie kulturowym oraz wspieranie realizacji warsztatów edukacyjnych prowadzonych przez specjalistów w szkołach
	Popularyzacja form interaktywnych w edukacji (questy, gry terenowe, geocaching itp.)
	Realizacja konkursu dla szkół zaangażowanych w edukację regionalną np. zdobycie tytułu „Szkoły/klasy przyjaznej dziedzictwu”
PRIORYTET 4	
Świadome wykorzystywanie walorów dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionu	
KIERUNKI:	PRZYKŁADOWE ZADANIA
1. Rozwój oferty spędzania czasu wolnego z oparciem o wartości krajobrazu kulturowego	Rozwój turystyki i propozycji spędzania czasu wolnego opartego na różnorodnych elementach dziedzictwa
	Rozwój oferty usług na obszarach wiejskich o walorach krajobrazowych uwzględniających dziedzictwo materialne i niematerialne
	Inicjowanie/wspieranie kampanii społecznych promujących korzyści wynikające z obowiązywania form ochrony (mpzp, rejestr, parki kulturowe), programów opieki nad zabytkami i ewidencji zabytków
2. Wspieranie inicjatyw związanych z tworzeniem lokalnych usług i produktów wykorzystujących zasoby materialne i niematerialne dziedzictwa	Adaptacje i remonty obiektów zabytkowych w celu stworzenia oferty wypoczynku z uwzględnieniem różnych grup docelowych
	Promocja lokalnych usług i produktów oraz wspieranie osób i jednostek działających na rzecz poszerzania oferty w tym obszarze
	Ustanowienie w ramach regionu Szlaku Zabytków Techniki promującego szczególne bogactwo dziedzictwa przemysłowego Województwa Opolskiego
3. Tworzenie miejsc pracy związanych z dziedzictwem kulturowym	Realizacja projektów szkoleniowych przyczyniających się do profesjonalizacji osób zajmujących się sektorem kultury i sektorem turystyki
	Tworzenie warunków do zwiększania zatrudnienia w sektorze turystyki kulturowej
	Wspieranie osób podejmujących prowadzenie własnej działalności gospodarczej w obszarze dziedzictwa kulturowego

Cele strategiczne i priorytety uwzględniają cele i kierunki działania Krajowego programu opieki nad zabytkami oraz aktualne kierunki polityki przestrzennej województwa opolskiego, mają zapewnić realizację wyzwań stojących przed regionem w obszarze dziedzictwa kulturowego.

Opis celów operacyjnych i priorytetów zawiera także przykładowe wskaźniki umożliwiające ocenę realizacji niniejszego programu, jednocześnie nie zostały wskazane konkretne jednostki przypisane do ich realizacji. Należy mieć na uwadze, iż odpowiedzialność za realizację zadań dotyczy różnorodnych podmiotów i ich współpracy, są to właściciele i posiadacze obiektów zabytkowych, jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego i powiatowego, samorząd województwa, służby ochrony zabytków, placówki muzealne, instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, opolski oddział terenowy Narodowego Instytutu Dziedzictwa, organizacje pozarządowe.

CEL STRATEGICZNY I – SKUTECZNA OCHRONA I OPIEKA NAD REGIONALNYM DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

Przyjęta w Programie opieki nad zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2025-2028 wizja Opolszczyzny jako regionu przenikających się kultur, które działają na rzecz wspólnego dobra jakim jest dziedzictwo kulturowe, wymaga konsekwentnych i spójnych działań w tym obszarze. Tylko w przypadku wspólnego, aktywnego uczestnictwa w kulturze i pamięci o skomplikowanej historii regionu będzie możliwe podejmowanie systemowych, a przede wszystkim skutecznych działań przyczyniających się do zachowania wyjątkowych cech i zasobów krajobrazu kulturowego Opolszczyzny. Pierwszy cel strategiczny związany jest z potrzebą utrzymania i poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, stąd zadania koncentrują się na zabytkach uznawanych za charakterystyczne dla regionu i szczególnie zagrożone oraz wskazują konieczność monitorowania zasobów, ich badania i dokumentowania. Niezbędna jest też intensyfikacja działań w obszarze krajobrazu kulturowego, dążenie do podporządkowania działań inwestycyjnych wartościom historycznych terenów zurbanizowanych i przyrodniczych, harmonizowania zabudowy i porządkowania zabytkowych struktur. Wyzwaniem jest również profesjonalne i nowoczesne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego.

CEL STRATEGICZNY I – PRIORYTET 1

Utrzymanie i poprawa stanu zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego

Utrzymanie i poprawa stanu zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego jest głównym priorytetem programu. Wynika z podstawowych zadań dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami. Stąd założone zostały kierunki mające na celu realizację zadań przyczyniających się do monitorowania stanu zabytków oraz zachowania obiektów i zespołów zabytkowych w dobrym stanie technicznym i estetycznym, szczególnie tych, które stanowią

wyróżnik regionu (pałace i dwory, kościoły drewniane) oraz tych, które są szczególnie zagrożone (zabytki techniki, budownictwo wiejskie). Oczywiście działania te nie mogą ograniczać się do pojedynczych obiektów zabytkowych, województwo opolskie charakteryzuje się znaczącą liczbą zachowanych przykładów całych zespołów zabudowy tradycyjnej, podlega ona szybkim procesom modernizacji, stąd konieczne jest podejmowanie działań zmierzających do opracowania zasad wzorcowego postępowania oraz nagradzania i promowania dobrych praktyk przy zabytkach. Konieczne jest również promowanie w gminach i powiatach stałej praktyki finansowania prac w obiektach zabytkowych.

Dla realizacji Programu w latach 2025-2028 istotnym priorytetem muszą być także kompleksowe i systemowe działania na rzecz zabytków, które uległy zniszczeniu lub uszkodzeniu podczas powodzi w 2024 roku. Inwentaryzację skali zniszczeń lub uszkodzeń w wyniku powodzi zabytków z terenu Opolszczyzny prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa. Według danych na dzień 17.02.2025 r. skutki powodzi dotknęły w różnym stopniu 58 zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ponad tysiąc obiektów ujętych w gminnych ewidencjach zabytków. Główne zniszczenia dotyczą zalania zabytków nieruchomości, co prowadziło w niektórych wypadkach także do uszkodzenia zabytków ruchomych znajdujących się we wnętrzach, np. świątyń. Odnotowano także liczne przypadki uszkodzenia drzewostanów w zabytkowych parkach.

Z oczywistych względów w największym stopniu ucierpiały zabytki znajdujące się na obszarach, które najbardziej dotknięte zostały skutkami powodzi. Spośród wszystkich uszkodzonych zabytków wpisanych do rejestru zabytków 43% znajduje się w gminie Głuchołazy, 26% w gminie Nysa, 14% w gminie Otmuchów, 8,5% w gminie Lewin Brzeski i 8,5% łącznie w pozostałych gminach (Paczków, Głubczyce, Branice, Grodków). Z bardziej złożoną sytuacją mamy do czynienia w wypadku obiektów ujętych w gminnych ewidencjach, ponieważ zabytki tej kategorii występują w większej liczbie gmin, jednak proporcje procentowe zachowują zbliżoną strukturę jak w wypadku zabytków rejestrowych. 27% spośród wszystkich uszkodzonych zabytków z gminnych ewidencji znajduje się w gminie Głuchołazy, 25% w gminie Nysa, 15% w gminie Lewin Brzeski, 10% w gminie Prudnik, 8% w gminie Brzeg, po 3% w gminach Grodków i Paczków, 2% w gminie Głubczyce oraz 7% łącznie w pozostałych gminach (Baborów, Kietrz, Branice, Krapkowice, Strzeleczy, Łambinowice, Skoroszyce, Otmuchów, Tułowice, Głogówek i Lubrza).

Zestawienie gmin, w których zabytki w największym stopniu ucierpiały w trakcie powodzi		
Lp.	Zabytki w rejestrze zabytków	Zabytki w gminnej ewidencji zabytków
1.	Głuchołazy	Głuchołazy
2.	Nysa	Nysa
3.	Otmuchów	Lewin Brzeski
4.	Lewin Brzeski	Prudnik

W wypadku zabytków usuwanie skutków zniszczeń popowodziowych będzie wymagało ponoszenia znacznych nakładów finansowych w perspektywie kolejnych lat. Na początku 2025 roku Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego utworzyło w ramach programu „Ochrona zabytków” priorytet dedykowany obiektom, które ucierpiały w trakcie powodzi z budżetem w wysokości 100 000 000 zł, jednak dotacje mogą otrzymać jedynie zabytki wpisane do rejestru. W wypadku zabytków ujętych w gminnych ewidencjach ciężar kosztów w dużej mierze będzie musiał zostać poniesiony przez jednostki samorządu terytorialnego.

Wskaźniki realizacji priorytetu to między innymi:

- liczba gmin i powiatów udzielających dotacji na prace konserwatorskie,
- wysokość corocznie udzielanych dotacji przez SWO,
- liczba wykonanych prac remontowych i adaptacyjnych,
- liczba przeprowadzonych szkoleń, doradztwa, przygotowanych materiałów i innego wsparcia dla właścicieli obiektów zabytkowych,
- liczba dotacji na prace przy zabytkach, które uległy zniszczeniu lub uszkodzeniu podczas powodzi w 2024 roku.

CEL STRATEGICZNY I – PRIORYTET 2

Badanie, dokumentowanie i monitoring zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego

Przeprowadzona diagnoza wykazała konieczność systematycznego badania i dokumentowania zasobów. Oprócz stałego opracowywania kart ewidencyjnych zabytków przez urząd konserwatorski, wskazane zostały obszary problemowe wymagające interwencji w pierwszej kolejności.

Aktywne działania powinny dotyczyć cmentarzy, szczególnie żydowskich, z których część to cenne zabytki. Ich stan pogarsza się z każdym rokiem, konieczne jest zintensyfikowanie działań w zakresie ich inwentaryzacji i ochrony, a docelowo także podjęcie niezbędnych prac porządkowych i konserwatorskich. Pilny wpis do rejestru zabytków ze względu na dużą wartość historyczną i artystyczną powinien dotyczyć kirkutów w Dębowej, Kraskowie, Leśnicy, Namysłowie, Nysie i Paczkowie⁷. Również dziedzictwo przemysłowe wymaga przeprowadzenia w skali regionu uaktualnienia i analizy, między innymi zgodnie z zadaniami 1.1.2. i 1.1.3. Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 wskazana jest weryfikacja i klasyfikacja zabytków techniki kolejowej oraz techniki związanej z przemysłem wydobywczym, na terenie województwa to znaczący zasób dworców, warsztatów kolejowych i infrastruktury kolejowej, a w przypadku przemysłu wydobywczego to m.in. kamieniołomy w Ligocie Tułowieckiej czy opolskie cementownie. Program krajowy wskazuje także na konieczność weryfikacji zasobów dotyczących architektury osad związanych z gospodarką leśną (zadanie 1.1.4).

⁷ Na podstawie weryfikacji zasobu – K. Spychała, *Kirkuty na Śląsku Opolskim*, Opole 2019, s. 11.

Ostateczna decyzja o wpisie do rejestru zabytków zależeć będzie od decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Istotnym zagadnieniem pozostaje aktualizacja planów i opracowanie brakujących dokumentów w obszarze zarządzania ochroną zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych lub konfliktu zbrojnego dla zabytków stanowiących własność jednostek samorządu województwa. Posiadanie aktualnych planów na wypadek sytuacji kryzysowych dla obiektów zabytkowych w dzisiejszych czasach nabiera szczególnego znaczenia, stąd konieczna jest weryfikacja i aktualizacja odpowiednich dokumentów w jednostkach samorządu województwa opolskiego.

Poważnym problemem jest brak środowiska naukowego zajmującego się badaniem zabytków na terenie województwa opolskiego. Konieczny wydaje się kierunek zwiększania roli środowisk naukowych (z województwa opolskiego i ościennych) w działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, w celu poszerzenia wiedzy naukowej o dziedzictwie kulturowym regionu.

Jednym z obowiązków województwa wynikających z planowania przestrzennego jest konieczność opracowania katalogu dóbr kultury współczesnej, do tej pory tematyka ta nie została kompleksowo opracowana, stąd konieczna jest inwentaryzacja zasobów ze wskazaniem wytycznych związanych z ochroną wartości współczesnej architektury i sztuki oraz wpisaniem najcenniejszych obiektów do rejestru zabytków.

Wskaźniki realizacji priorytetu to między innymi:

- liczba opracowań naukowych, publikacji, prac dyplomowych, rozpraw doktorskich poświęconych opolskiemu dziedzictwu kulturowemu,
- liczba opracowań zabytków ruchomych (karty ewidencyjne, dokumentacje i inne opracowania dotyczące zabytków ruchomych w przestrzeni publicznej opracowane przez samorządy, na przykład: kapliczki, pomniki, fontanny, rzeźby, krzyże przydrożne),
- opracowanie katalogu dóbr kultury współczesnej.

CEL STRATEGICZNY I – PRIORYTET 3

Ochrona krajobrazu regionu uwzględniającego wartości kulturowe i przyrodnicze

Priorytet ten związany jest z zadaniami Samorządu Województwa Opolskiego w obszarze wdrażania narzędzi dedykowanych dziedzictwu kulturowemu, szczególnie poprzez wdrażanie audytu krajobrazowego mającego między innymi za zadanie zidentyfikowanie i waloryzację krajobrazów priorytetowych, z których znacząca część to zabytkowe struktury urbanistyczne i ruralistyczne, wymagające podporządkowania działań inwestycyjnych ochronie zasobów i ich ekspozycji. Zadania związane z ochroną krajobrazu kulturowego wymagają aktywności samorządów gminnych, które odpowiedzialne są za dwie z pięciu ustawowych form ochrony zabytków: uchwalania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz za tworzenie parków kulturowych. Działania te powinny być systematycznie realizowane, szczególnie istotne jest podjęcie tematu powstawania parków kulturowych. Aktualne pozostają propozycje ustanowienia parków kulturowych:

- Polichromie kościołów brzeskich,

- Polichromie kościołów nyskich,
- Twierdza Nysa,
- Twierdza Koźle,
- Zespół parkowo-ruralistyczny w Pokoju,
- Teren bitwy pod Byczyną,
- Zespół przemysłowy huty w Zagwizdzu,
- Ostrówek w Opolu.

Proponuje się również uzupełnienie tej listy o Miejsce Pamięci Narodowej w Łambinowicach i Kamieniołomy Bazaltu w Ligocie Tułowickiej, jako park kulturowy obejmujący środowisko naturalne w przestrzeni działalności człowieka w XIX i XX wieku. Do analizy należy także dodać propozycje parków kulturowych opisanych w audycie krajobrazowym, to jest parki kulturowe w Mosznej, Opolu, Paczkowie, Otmuchowie, Niemodlinie, Głogówku, Byczynie i Prudniku⁸.

Ważnym narzędziem wspierającym ochronę krajobrazu kulturowego są uchwały krajobrazowe, w związku z obecnie niewielkim zainteresowaniem gmin ich opracowywaniem i wdrażaniem, konieczne jest popularyzowanie takich działań ochronnych.

Szczególnie istotnym zagadnieniem jest dążenie do integracji zadań w obszarze ochrony zabytków i ochrony przyrody. Rewitalizacja przestrzeni oraz inne działania rewaloryzacyjne, w tym projekty dotyczące odnowy wsi powinny uwzględniać zachowanie autentycznych struktur zabytkowych i poszanowanie zasobów przyrodniczych jako istotnych wyznaczników przy ocenie projektów dofinansowywanych z funduszy publicznych, w tym funduszy UE. Dodatkowo w celu minimalizacji wycinek starodrzewu pod planowane działania inwestycyjne założono między innymi podejmowanie działań ochronnych w stosunku do wybranych elementów zieleni komponowanej np. alei przydrożnych.

Wskaźniki realizacji priorytetu to między innymi:

- procentowy udział powierzchni województwa objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem,
- utworzenie kolejnego parku kulturowego na terenie województwa,
- liczba przyjętych przez samorządy gminne tzw. uchwał krajobrazowych,
- realizacja projektów rewitalizacji i odnowy wsi uwzględniająca dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze,
- liczba alei przydrożnych wskazanych do ochrony w audycie krajobrazowym, planach miejscowych, wpisanych do rejestru zabytków lub ustanowionych pomnikiem przyrody.

CEL STRATEGICZNY I – PRIORYTET 4

Profesjonalna i nowoczesna ochrona i zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego

Profesjonalizm w obszarze zarządzania dziedzictwem kulturowym powinien być oparty na rzetelnym rozpoznaniu zasobów oraz solidnych podstawach programowych, stąd

⁸ Wykaz proponowanych parków kulturowych szczegółowo wskazany w Audycie krajobrazowym województwa opolskiego, s. 84-86: <https://bip.opolskie.pl/2024/07/audyt-krajobrazowy-wojewodztwa-opolskiego/>.

konieczne jest opracowanie przez gminy brakujących ewidencji zabytków oraz ich systematyczna aktualizacja. Ewidencja powinna być weryfikowana na etapie opracowywania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami.

Istotnym zagadnieniem jest dalszy rozwój opieki instytucjonalnej nad dziedzictwem kulturowym, szczególnie w obszarze zadań własnych SWO dotyczących rozwoju placówek muzealnych i innych instytucji kultury, w tym powiększanie kolekcji w muzeach, opracowanie atrakcyjnych i nowatorskich ofert programowych oraz modernizację powierzchni wystawienniczych i magazynowych. Niezbędne jest również wsparcie dla lokalnych muzeów i izb tradycji oraz opracowanie bazy danych dotyczących ich działalności. Analiza danych powinna kierunkować działania prorozwojowe, tj. wskazane jest określanie miejsc o ograniczonym dostępie do instytucji kultury i wspieranie w pierwszej kolejności powstawania jednostek na takich obszarach.

Ze względu na szeroki zakres zadań programu oraz konieczność koordynacji współpracy założono powstanie Opolskiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego, które z poziomu początkowego – platformy wymiany informacji i wiedzy, mogłoby docelowo stać się jednostką samorządu (instytucją kultury), powołaną do realizacji całości zadań związanych z dziedzictwem materialnym i niematerialnym, na wzór analogicznych jednostek funkcjonujących w innych województwach.

Kluczowym zagadnieniem pozostają obecnie kwestie cyfryzacji zasobów dziedzictwa oraz ich udostępnianie. Jest to z jednej strony określenie technologicznych zasad opracowywania i przechowywania danych cyfrowych, a z drugiej umożliwienie powszechnego dostępu do zbiorów, proponowania alternatywnych form poznawania zabytków, uwzględniające współczesne osiągnięcia multimedialnych form udostępniania. Działania te mogą być szczególnie istotne w przypadku obiektów do których na co dzień utrudniony jest dostęp.

Wskaźniki realizacji priorytetu to między innymi:

- liczba gmin posiadających gminne ewidencje zabytków,
- liczba gmin posiadających aktualne programy opieki nad zabytkami,
- podjęte modernizacje powierzchni wystawienniczych i magazynowych muzeów SWO,
- liczba lokalnych muzeów i izb tradycji.

CEL STRATEGICZNY II – ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ŹRÓDŁO TOŻSAMOŚCI I WYZNACZANIA KIERUNKÓW ROZWOJU WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO

Znaczenie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego w rozwoju przestrzennym i społeczno-gospodarczym regionu jest czytelne przede wszystkim dla grona specjalistów, w przypadku właścicieli zabytków i lokalnych społeczności ochrona zabytków i ogólnie tradycji dziedzictwa kulturowego jest zróżnicowana i miejscami niewielka. Stąd wyzwaniem pozostaje uspołecznienie procesu dbałości o zasób materialny i przyrodniczy oraz troskę o dziedzictwo niematerialne w tym określenia warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z ich wykorzystaniem. Ochrona regionalnych zasobów dziedzictwa nie może ograniczać się do działań instytucjonalnych. Tylko poprzez

osobiste doświadczenie poszczególnych osób oraz budowanie wspólnoty opartej na wspólnych wartościach wypływających z lokalnej historii, tradycji i pamiątek historycznych można poszerzyć krąg mieszkańców akceptujących dziedzictwo, którzy będą czuli potrzebę jego zachowania oraz będą poszukiwali możliwości jego twórczego wykorzystania. Cel ten zakłada więc realizację takich założeń jak pielęgnowanie dziedzictwa niematerialnego, integrowanie środowisk związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, efektywną edukację, odpowiedzialne korzystanie z walorów dziedzictwa w procesie rozwoju regionu.

CEL STRATEGICZNY II – PRIORYTET 1

Zachowanie wielokulturowości regionu oraz tożsamości lokalnej i regionalnej

Kierunki działania w tym priorytecie odnoszą się w znacznej mierze do dziedzictwa niematerialnego, które jest istotnym nośnikiem tożsamości regionalnej. Kultywowanie lokalnych obrzędów i obyczajów jest ważnym przejawem budowania i utrzymywania więzi społecznych, stąd potrzeba jego wspierania, ale też archiwizowania i popularyzowania. Wskazane jest poszerzanie kręgu odbiorców tych działań poprzez wdrażanie nowych form popularyzacji dziedzictwa, które równocześnie będą wsparciem działalności twórców ludowych i rzemieślników. Szczególnym wyzwaniem jest utrzymanie tradycyjnych zakładów rzemieślniczych, ponieważ brak jest w tym obszarze jakiegokolwiek wsparcia i zachęt do działania. Z tego powodu założono wspieranie projektów edukacyjnych, zachęcających młodzież do nauki unikalnych zawodów i rzemiosła, nadal warto rozważyć podjęcie współpracy z Izbą Rzemieślniczą w Opolu, mogłyby również zostać zinwentaryzowane istniejące jeszcze warsztaty (szewskie, zegarmistrzowskie, zduńskie itp.) posiadające tradycyjne maszyny i urządzenia oraz pracowników znających dawne technologie. Działania te powinny być łączone z popularyzacją wielokulturowego dziedzictwa Śląska Opolskiego. Wszelkie inicjatywy w tym obszarze mają bowiem istotną wartość kulturową oraz wciąż niedoceniany potencjał społeczny i gospodarczy – istotnym celem popularyzacji zwiększającej zainteresowanie dziedzictwem niematerialnym mieszkańców i turystów ma być wzrost dochodu rzemieślników, twórców i osób prowadzących działalność w oparciu o czerpanie wzorów z tradycji i dawnych technik. Baza taka ułatwiłaby także poszukiwanie specjalistów w unikalnych obecnie branżach, szczególnie budowlanych, na co często zwracają uwagę inwestorzy prowadzący remonty zabytków.

Wskaźniki realizacji priorytetu to między innymi:

- kolejne wpisy na Krajową Listę Produktów Tradycyjnych oraz Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- wdrożenie nowej formy popularyzacji dziedzictwa niematerialnego (szlak tradycji, centrum dziedzictwa, elektroniczna baza danych lub inne),
- opracowanie danych dotyczących twórców ludowych i warsztatów rzemieślniczych,
- liczba wydawnictw i innych form popularyzacji dziedzictwa na terenie województwa.

CEL STRATEGICZNY II – PRIORYTET 2

Rozwijanie współpracy regionalnej i integracji w obszarze dziedzictwa kulturowego

W ramach tego priorytetu planowane są wszelkie działania zmierzające do rozwijania współpracy w obszarze dziedzictwa kulturowego oraz współpracy z właścicielami zabytków. Istotne wydaje się tu sieciowanie obszarów, miejsc i instytucji mających na celu zwiększanie potencjału dziedzictwa kulturowego oraz działania ukierunkowane na rozwój strategicznej współpracy miejsc i obiektów o najwyższej randze formy ochrony w województwie – ustanowionych Pomników Historii. Wskazana jest kontynuacja działań zmierzająca do ustanowienia kolejnych pomników, na liście obiektów szczególnie cennych jest XV-wieczny, drewniany kościół pw. św. Piotra i Pawła w Obórkach z cennymi polichromiami stropu nawy i prezbiterium⁹. Jednocześnie należy zweryfikować zasadność i podjąć inicjatywy ustanowienia Pomników Historii dla obiektów: kościoły na szlaku polichromii brzeskich: Strzelniki, Pogorzela, Krzyżowice; kościoły na szlaku kościołów drewnianych w Michalicach, w Miechowej, w Gierałcicach, w Baborowie, w Bierdzanach; Brzeg – historyczny układ urbanistyczny z zespołem ratuszowym (blok śródmiejski) wraz z placem rynkowym; Głogówek – zespół zamkowo-klasztorny; Otmuchów – zespół: zamek, kościół, ratusz; Piastowskie Opole – zespół średniowiecznych budowli miasta; Biała – cmentarz żydowski z grodziskiem; Pokój – kościół ewangelicki wraz z cmentarzem. W dalszej kolejności należy przeprowadzić weryfikację pozostałych obiektów wymienionych w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego.

Istotnym zadaniem jest umożliwienie wymiany wiedzy i doświadczeń właścicieli obiektów zabytkowych wraz ze wspieraniem wspólnych inicjatyw w obszarze ochrony zabytków. A także umożliwienie szkoleń na poziomie regionalnym dla kadry opiekunów, instruktorów i osób zainteresowanych zaangażowaniem w obszarach dziedzictwa materialnego i niematerialnego.

Wskaźniki realizacji priorytetu to między innymi:

- wsparcie opiekunów Pomników Historii i działania realizowane w tym obszarze oraz przygotowanie kolejnych wniosków do ustanowienia tej formy ochrony,
- seminaria, debaty, spotkania dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych,
- uzupełnianie dotychczasowych działań oraz nowe inicjatywy w obszarze ochrony zabytków.

CEL STRATEGICZNY II – PRIORYTET 3

Edukacja opolskiej społeczności na rzecz aktywnej odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe

Skuteczna ochrona wymaga zwiększania odpowiedzialności za dziedzictwo społeczności lokalnych, poprzez pozyskiwanie społecznych opiekunów zabytków, wolontariuszy i budowanie społecznego zaangażowania wspólnot lokalnych na rzecz

⁹ Jest to wynik szerokiego programu badawczego zrealizowanego przez OT NID w Opolu i WUOZ w Opolu w latach 2020-2021, które wykazały, że jest to jeden z najstarszych kościołów w Polsce.

eksponowania zabytków. Konieczne jest promowanie dobrych praktyk, mających na celu prawidłowe użytkowanie i remontowanie poszczególnych obiektów zabytkowych, a także nagradzanie inicjatyw wspierających lub ratujących dziedzictwo kulturowe. System doceniania musi również dotyczyć poszczególnych osób angażujących się w ochronę i edukację.

Szczególnie istotnym zagadnieniem programu jest kompleksowe opracowanie zadań dotyczących edukacji regionalnej skupiającej się na wartościach i różnorodności dziedzictwa kulturowego. Istotne jest tu zebranie dotychczasowego dorobku poszczególnych instytucji i docelowe opracowanie spójnych scenariuszy dotyczących nauczania o dziedzictwie regionalnym z uwzględnieniem atrakcyjnych pomocy naukowych. Konieczna jest kontynuacja aktywizowania nauczycieli, edukatorów i szkół do szerokiego wykorzystania dostępnych narzędzi i usług w edukacji kulturowej.

Wskaźniki realizacji priorytetu to między innymi:

- konkursy, nagrody przyznawane w obszarze dziedzictwa kulturowego,
- zestaw scenariuszy z pomocami naukowymi dla szkół podstawowych i średnich,
- poszerzenie oferty form interaktywnych w edukacji,
- konkursy plastyczne, fotograficzne, konkursy wiedzy i inne formy aktywizacji uczniów w obszarze dziedzictwa kulturowego.

CEL STRATEGICZNY II – PRIORYTET 4

Świadome wykorzystywanie walorów dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionu

Przy pełnym zrozumieniu i poszanowaniu dla walorów dziedzictwa kulturowego należy pamiętać, iż jest to istotny czynnik rozwoju ekonomicznego. Szczególnie zauważalne jest to w obszarze turystyki kulturowej. Stąd wskazane kierunki mają na celu kreowanie usług i produktów dotyczących rozwoju oferty spędzania czasu wolnego, wspierania inicjatyw związanych z dziedzictwem materialnym i niematerialnym, w tym wspieranie tradycyjnych form działalności gospodarczej czy adaptacji obiektów do nowych funkcji związanych z poszerzaniem oferty kulturowej czy turystycznej, co jednocześnie umożliwia rozwijanie przedsięwzięć pozwalających na tworzenie miejsc pracy. Konieczna jest kontynuacja wyznaczania nowych tras czy szlaków turystycznych przy uwzględnieniu różnorodnych sposobów zwiedzania, adresowana do różnych grup odbiorców, uwzględniająca szlaki międzyregionalne i transgraniczne. Narzędzia te warto wykorzystać do mało rozpropagowanych elementów dziedzictwa takich jak dziedzictwo niematerialne (szlaki tradycji), budownictwo wiejskie oraz dziedzictwo przemysłowe regionu. Przy realizacji nowych pomysłów ważne jest również właściwe utrzymanie dotychczasowych szlaków – ich stały monitoring (przejezdność trasy, dostępność obiektów, stan zachowania tablic informacyjnych i ich kompletność), gdyż wpływa to w sposób istotny na ogólne postrzeganie krajobrazu kulturowego.

Wskaźniki realizacji priorytetu to między innymi:

- propozycje spędzania czasu wolnego związane z różnymi elementami dziedzictwa,

- promocja lokalnych usług i produktów – udział w targach, materiały promocyjne, nowe sposoby komunikacji,
- nowe i zaktualizowane propozycje szlaków kulturowych oraz ich popularyzacja (np. przewodniki),
- realizowane działania dotyczące dziedzictwa w ramach Odnowy Wsi Opolskiej, wdrażanie Sieci Najciekawszych Wsi na terenie województwa.

8. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Zakłada się realizację założeń programowych, określonych w rozdziale VII, w ramach podstawowych narzędzi:

- instrumenty prawne – wynikające z przepisów ustawowych, m.in.: wdrożenie ustawy krajobrazowej – przeprowadzenie audytu krajobrazowego, wdrożenie wojewódzkiego planu zagospodarowania przestrzennego,
- instrumenty finansowe – korzystanie z programów uwzględniających finansowanie prac z funduszy europejskich oraz finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością SWO, dotacje na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków dla właścicieli i posiadaczy zabytków nie będących własnością SWO, wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków;
- instrumenty koordynacji – realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w strategii wojewódzkiej i innych dokumentach, w tym wdrażanie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami, współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z innymi jednostkami samorządowymi – z gminami i powiatami, organizacjami wyznaniowymi oraz bezpośrednio z właścicielami zabytków;
- instrumenty społeczne m.in. system konsultacji i dyskusji publicznych, działania edukacyjne, promocyjne, współpraca z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, systemy szkoleń dla właścicieli obiektów zabytkowych i interesariuszy w obszarze dziedzictwa kulturowego, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- instrumenty kontrolne – monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego w województwie – współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Opolu i Oddziałem Terenowym Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Opolu (monitorowanie Pomników Historii).

W ramach poszczególnych priorytetów zaproponowano wskaźniki umożliwiające ocenę realizacji programu opieki nad zabytkami.

9. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Fundusze na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami oraz ochronę dziedzictwa kulturowego pochodzą z budżetu państwa – Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,

Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny oraz budżetów jednostek samorządów terytorialnych, a także funduszy strukturalnych Unii Europejskiej.

Szczególnie ochronie zabytków poświęcone są programy uruchomione przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, pozwalające na uzyskanie dofinansowania na realizację zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Programy z zakresu dziedzictwa kulturowego z priorytetami w obszarze ochrony zabytków:

- Ochrona zabytków, którego celem jest zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, nacisk będzie kładziony na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – uznanych za Pomniki Historii oraz mających szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnokrajowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Dofinansowania nie mogą uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Dotacje mogą otrzymać beneficjenci wymienieni w art. 73 ustawy o ochronie zabytków.
- Wspieranie działań muzealnych, którego celem jest wspieranie działalności muzeów w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwami i księgozbiorami oraz prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. O dofinansowanie mogą występować samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego), organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Zestawienie wybranych programów ministerstwa:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	Instytucja Zarządzająca
Ochrona zabytków	Departament Ochrony Zabytków
Wspieranie działań muzealnych	Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów
Kultura ludowa i tradycja	Departament Narodowych Instytucji Kultury
Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą	Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA
Ochrona zabytków archeologicznych	Narodowy Instytut Dziedzictwa
Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju	Departament Dziedzictwa Kulturowego
Groby i cmentarze wojenne w kraju	Departament Dziedzictwa Kulturowego
Infrastruktura kultury	Departament Szkolnictwa Artystycznego
Infrastruktura szkolnictwa artystycznego	Departament Szkolnictwa Artystycznego i Edukacji Kulturalnej

Infrastruktura domów kultury	Narodowe Centrum Kultury
Kultura Dostępna	Narodowe Centrum Kultury
Kultura cyfrowa	Departament Własności Intelektualnej i Mediów
Edukacja kulturalna	Narodowe Centrum Kultury
Promesa dla Kultury	Departament Funduszy i Spraw Europejskich

Opolski Wojewódzki Konserwator Zabytków

System finansowania zabytków został określony w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71 – 83a). Przede wszystkim dotacje przyznawane przez Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (OWKZ) mogą być udzielane na prace planowane do wykonania lub jako refundacje poniesionych wcześniej nakładów. Wnioski do wojewódzkiego konserwatora zabytków na prace planowane składa się do 28 lutego roku, w którym ma być udzielona dotacja. W przypadku refundacji – wniosek składa się do 30 czerwca roku, w którym dotacja ma być udzielona, na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku. Liczba i wysokość udzielanych dotacji zależy od liczby zgłoszonych wniosków i wysokości środków posiadanych w budżecie przez OWKZ na ten cel. Zwykle dotacje nie przekraczają 50% wartości całości prac, choć istnieje możliwość dofinansowania prac do 100% wartości zadania, jednak pod ściśle określonymi warunkami, dotyczącymi przede wszystkim stanu zachowania zabytku i jego szczególnej wartości lub też skomplikowanych pod względem technologicznym prac lub robót. Dotacje mogą być przyznane podmiotom niezaliczanym do sektora finansów publicznych, to jest osobom fizycznym, jednostkom samorządu terytorialnego lub innym jednostkom organizacyjnym, będących właścicielami lub posiadaczami zabytku wpisanego do rejestru albo posiadającymi taki zabytek w trwałym zarządzie.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji

Fundusz Kościelny przeznaczony m.in. na remonty i konserwację obiektów sakralnych o wartości zabytkowej, tylko na podstawowe prace zabezpieczające sam obiekt (remonty dachów, elewacji, osuszanie i odgrzybianie, remonty instalacji itp.) – bez otoczenia, wystroju i obiektów towarzyszących. Podmiotami uprawnionymi do otrzymania dotacji są osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych działających na podstawie ustaw o stosunku Państwa do kościołów oraz związków wyznaniowych.

Środki samorządowe z budżetu województwa opolskiego

Ze środków województwa są udzielane dotacje celowe na realizację zadań związanych z pracami konserwatorskimi, restauratorskimi lub robotami budowlanymi przy zabytkach, znajdujących się na obszarze województwa opolskiego, posiadających istotne znaczenie kulturowe. Zarząd Województwa Opolskiego w corocznym ogłoszeniu podaje wysokość środków finansowych przeznaczonych na dotacje, terminy składania wniosków oraz ich

rozpatrzenia. Inne wspieranie przedsięwzięć w obszarze edukacji i popularyzacji dziedzictwa kulturowego to realizacja otwartych konkursów ofert.

Województwo opolskie będzie realizowało wydatki w ramach działalności bieżącej i inwestycyjnej regionalnych instytucji kultury oraz pozostałych jednostek organizacyjnych, posiadających swoje siedziby w obiektach zabytkowych.

Środki jednostek samorządu terytorialnego – gminy i powiaty

Wspieranie finansowe właścicieli obiektów zabytkowych przy remontach i konserwacji obiektów jest jedną z form działalności samorządów w zakresie ochrony zabytków. Dotowanie prac w przypadku samorządów musi być zgodne z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71 – 83a), a odbywa się poprzez uchwały radnych w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu gminy (powiatu, województwa) na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz włączonym do gminnej ewidencji zabytków (art. 81).

Jednocześnie samorządy realizują wydatki w ramach działalności bieżącej i inwestycyjnej lokalnych instytucji kultury oraz pozostałych jednostek organizacyjnych, posiadających swoje siedziby w obiektach zabytkowych.

Fundusze strukturalne Unii Europejskiej

Poza źródłami finansowania pochodzącymi ze środków publicznych budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej. W obecnej perspektywie polityka spójności jest realizowana z następujących funduszy unijnych:

- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,
- Europejski Fundusz Społeczny+,
- Fundusz Spójności,
- Europejski Fundusz Morski, Rybacki i Akwakultury,
- Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji.
- Środki wspierające dziedzictwo kulturowe to np. Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko na lata 2021-2027 (FEnIKS).

Wsparcie kultury i ochrony zabytków w perspektywie finansowej 2021-2027 jest realizowane z Programu Fundusze Europejskie dla Opolskiego 2021-2027 (w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego) w zakresie Celu Polityki 5 Europa bliżej obywateli dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych w ramach inicjatyw lokalnych. Są to następujące działania:

Działanie FEOP.10.01 Dziedzictwo kulturowe i kultura, rozwój turystyki na obszarach miejskich – Aglomeracja Opolska

Cel szczegółowy EFRR.CP5.I – Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich.

Zakres interwencji 165 – Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, 166 – Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, 167 – Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000.

Typy przedsięwzięć:

1. Rozwój obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym poprawa dostępności poprzez likwidację barier fizycznych dla osób z niepełnosprawnościami (budowa towarzyszącej infrastruktury technicznej, zagospodarowania terenów wokół dziedzictwa kulturowego oraz naturalnego możliwa jedynie jako element projektu).
2. Rozwój działalności kulturalnej i aktywności kulturalnej (poprzez rozwój infrastruktury m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea), w tym wspieranie zaplecza dla utrzymania niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz rzemiosła i dawnych zawodów.
3. Konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i udostępnienie, także poprzez proces digitalizacji.
4. Projekty dotyczące nowych i innowacyjnych produktów w dziedzinie kultury i turystyki wynikające ze współpracy uczelni i szkół artystycznych i instytucji sektora kultury z przedsiębiorstwami i klastrami przemysłów kreatywnych.
5. Inwestycje w obiekty/miejsca tworzące turystyczne szlaki tematyczne (obiekty/miejsca odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych) lub turystyczne szlaki rodzajowe (np. kajakowe, rowerowe), w tym dostępności poprzez likwidację barier fizycznych dla osób z niepełnosprawnościami.

Działanie FEOP.10.02 Rewitalizacja na obszarach miejskich

Cel szczegółowy EFRR.CP5.I – Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich.

Zakres interwencji 127 – Pozostała infrastruktura społeczna przyczyniająca się do włączenia społecznego, 165 – Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, 166 – Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, 167 – Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000, 172 – Finansowanie krzyżowe w ramach EFRR (wsparcie dla działań typowych dla EFS+ koniecznych do wdrożenia części operacji objętej EFRR i bezpośrednio z nią związanych).

Typy przedsięwzięć:

1. Małe inwestycje o charakterze oddolnym realizowane przez gminy we współpracy i w uzgodnieniu z przedstawicielami lokalnych społeczności i na rzecz tych społeczności o charakterze m.in. prospołecznym, kulturalnym, turystycznym.
2. Małe inwestycje o charakterze oddolnym realizowane przez organizacje pozarządowe na rzecz lokalnych społeczności w oparciu o diagnozę ich potrzeb, o charakterze m.in. prospołecznym, kulturalnym, turystycznym¹⁰.
3. Fizyczna regeneracja i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych, mająca na celu realizację kompleksowych, zintegrowanych działań na rzecz lokalnej społeczności i gospodarki, ładu przestrzennego i zrównoważonego gospodarowania przestrzenią, skoncentrowanych terytorialnie i prowadzonych przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji.

Działanie FEOP.10.03 Europejska Inicjatywa Społeczna – Aglomeracja Opolska

Cel szczegółowy EFRR.CP5.I – Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich.

Zakres interwencji 127 – Pozostała infrastruktura społeczna przyczyniająca się do włączenia społecznego, 165 – Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, 166 – Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, 167 – Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000, 172 – Finansowanie krzyżowe w ramach EFRR (wsparcie dla działań typowych dla EFS+ koniecznych do wdrożenia części operacji objętej EFRR i bezpośrednio z nią związanych).

Typy przedsięwzięć:

1. Małe inwestycje o charakterze oddolnym realizowane przez gminy we współpracy i w uzgodnieniu z przedstawicielami lokalnych społeczności i na rzecz tych społeczności o charakterze m.in. prospołecznym, kulturalnym, turystycznym.
2. Małe inwestycje o charakterze oddolnym realizowane przez organizacje pozarządowe na rzecz lokalnych społeczności w oparciu o diagnozę ich potrzeb, o charakterze m.in. prospołecznym, kulturalnym, turystycznym.
3. Preferowane jest wsparcie istniejącej infrastruktury, natomiast nowe inwestycje będą dopuszczalne tylko w wyjątkowych, uzasadnionych okolicznościach.
4. Realizowane działania powinny wpływać na efektywność energetyczną oraz przyczyniać się do osiągnięcia celów polityki w zakresie zmian klimatu. W ramach ich realizacji wykorzystane zostaną materiały i technologie umożliwiające maksymalne obniżenie zapotrzebowania energetycznego, w przypadku zabytków z uwzględnieniem wymogów konserwatorskich.
5. Jeśli interwencja ma wpływ na dziedzictwo kulturowe powinna:
 - być zgodna z zaleceniami wynikającymi z dokumentu Europejskie Zasady Jakości dla finansowanych przez UE interwencji o potencjalnym wpływie na dziedzictwo kulturowe,
 - dążyć do realizacji założeń inicjatywy Nowy Europejski Bauhaus.

¹⁰ <https://rpo.opolskie.pl/?p=48451>

6. Europejska Inicjatywa Społeczna w obszarze kultury i turystyki musi respektować:

- zasadę zrównoważonego oddziaływania na środowisko, w tym założeń Europejskiego Zielonego Ładu,
- potrzebę rozwoju cyfrowego,
- zasadę dostępności dla osób ze specjalnymi potrzebami,
- zasadę stabilności i efektywności finansowej oraz odporności na kryzys.

7. Europejska Inicjatywa Społeczna w obszarze turystyki powinna:

- mieć zintegrowany charakter, tj. powinna zakładać oddziaływanie na gospodarkę, środowisko i życie społeczne w regionie (np. na rynek pracy, przedsiębiorczość, ochronę przyrody, edukację lub włączenie społeczne),
- zostać poparta odpowiednią analizą popytu i oceną potrzeb, aby ograniczyć ryzyko ewentualnej nieskuteczności,
- w celu uniknięcia powielania i wystąpienia konkurencji zostać skoordynowana z projektami w sąsiednich obszarach,
- oddziaływać w sposób wykraczający poza sam projekt na stymulowanie działalności turystycznej w regionie,
- być trwała i odpowiednio utrzymana po zakończeniu.

8. W ramach działania nie będą wspierane inwestycje w infrastrukturę drogową (w tym w parkingi), chyba że stanowią one nieodłączną część realizowanej oddolnie inicjatywy i nie są jej dominującym elementem. Koszt podejmowanych w ww. zakresie działań nie może przekroczyć 15% kosztów kwalifikowalnych inwestycji. Ponadto inicjatywy oddolne realizowane w miastach nie mogą obejmować budowy nowych dróg lub parkingów oraz w odniesieniu do istniejących – zwiększenia ich pojemności lub przepustowości, ani nie mogą w żaden inny sposób przyczyniać się do zwiększenia natężenia ruchu samochodowego.

9. Dopuszcza się budowę nowych dróg rowerowych, ciągów pieszych lub pieszo-rowerowych (również na obszarach miejskich).

10. Realizowane przedsięwzięcia muszą być zgodne z zasadą DNSH.

Działanie FEOP.10.04 Dziedzictwo kulturowe i kultura, rozwój turystyki na obszarach innych niż miejskie – 4 subregiony

Cel szczegółowy EFRR.CP5.II – Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

Zakres interwencji 083 – Infrastruktura rowerowa, 165 – Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, 166 – Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, 167 – Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000.

Typy przedsięwzięć:

1. Rozwój obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym poprawa dostępności poprzez likwidację barier fizycznych dla osób z niepełnosprawnościami (budowa towarzyszącej infrastruktury

technicznej, zagospodarowania terenów wokół dziedzictwa kulturowego oraz naturalnego możliwa jedynie jako element projektu).

2. Rozwój działalności kulturalnej i aktywności kulturalnej (poprzez rozwój infrastruktury m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea), w tym wspieranie zaplecza dla utrzymania niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz rzemiosła i dawnych zawodów.

3. Konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i udostępnienie, także poprzez proces digitalizacji.

4. Projekty dotyczące nowych i innowacyjnych produktów w dziedzinie kultury i turystyki wynikające ze współpracy uczelni i szkół artystycznych i instytucji sektora kultury z przedsiębiorstwami i klastrami przemysłów kreatywnych.

5. Inwestycje w obiekty/miejsca tworzące turystyczne szlaki tematyczne (obiekty/miejsca odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych) lub turystyczne szlaki rodzajowe (np. kajakowe, rowerowe), w tym dostępności poprzez likwidację barier fizycznych dla osób z niepełnosprawnościami.

Działanie FEOP.10.05 Rewitalizacja na obszarach innych niż miejskie

Cel szczegółowy EFRR.CP5.II – Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

Zakres interwencji 127 – Pozostała infrastruktura społeczna przyczyniająca się do włączenia społecznego, 168 – Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych, 172 – Finansowanie krzyżowe w ramach EFRR (wsparcie dla działań typowych dla EFS+ koniecznych do wdrożenia części operacji objętej EFRR i bezpośrednio z nią związanych).

Typy przedsięwzięć: Fizyczna regeneracja i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych mająca na celu realizację kompleksowych, zintegrowanych działań na rzecz lokalnej społeczności i gospodarki, ładu przestrzennego i zrównoważonego gospodarowania przestrzenią, skoncentrowanych terytorialnie i prowadzonych przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji. Działanie skierowane jest do wszystkich gmin wiejskich regionu posiadających GPR.

Działanie FEOP.10.06 Europejska Inicjatywa Społeczna – 4 subregiony

Cel szczegółowy EFRR.CP5.II – Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

Zakres interwencji 083 – Infrastruktura rowerowa, 127 – Pozostała infrastruktura społeczna przyczyniająca się do włączenia społecznego, 165 – Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, 166 – Ochrona, rozwój

i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, 167 – Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000, 172 – Finansowanie krzyżowe w ramach EFRR (wsparcie dla działań typowych dla EFS+ koniecznych do wdrożenia części operacji objętej EFRR i bezpośrednio z nią związanych)

Typy przedsięwzięć:

1. Małe inwestycje o charakterze oddolnym realizowane przez gminy we współpracy i w uzgodnieniu z przedstawicielami lokalnych społeczności i na rzecz tych społeczności o charakterze m.in. prospołecznym, kulturalnym, turystycznym.
2. Małe inwestycje o charakterze oddolnym realizowane przez organizacje pozarządowe na rzecz lokalnych społeczności w oparciu o diagnozę ich potrzeb, o charakterze m.in. prospołecznym, kulturalnym, turystycznym.

Program Interreg Czechy-Polska 2021-2027

Program jest kontynuacją poprzednich edycji programu z lat 2007-2013 i 2014-2020. W programie obowiązuje zasada partnerstwa, tzn. projekty muszą być realizowane w czesko-polskim partnerstwie (co najmniej jeden partner z każdego kraju) i przynosić korzyści dla pogranicza oraz jego mieszkańców.

Instytucją zarządzającą programem jest czeskie Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Współzarządzającą instytucją krajową jest polskie Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Wspólny sekretariat programu (główny podmiot wykonawczy odpowiadający za kontakty z beneficjentami) mieści się w Ołomuńcu. Jego działania na terenie województwa opolskiego wspiera Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego.

Realizacja zadań w obszarze dziedzictwa kulturowego mieści się w priorytecie 2. Turystyka w celu szczegółowym 4: Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.

Bezpośrednimi beneficjentami projektów mogą być np. jednostki samorządu terytorialnego, ich stowarzyszenia i jednostki im podległe, właściciele, zarządcy i operatorzy obiektów kultury oraz obiektów i zespołów przyrody, organizacje pozarządowe – fundacje i stowarzyszenia¹¹.

Źródłem finansowania opieki nad zabytkami mogą być również środki Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej – możliwe jest dofinansowanie prac konserwatorskich przy zabytkowych układach parkowych, parkowo-wodnych i ogrodowych, w ramach programu Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej. Beneficjenci to jednostki samorządu terytorialnego i ich związki, parki krajobrazowe i ich zespoły, uczelnie wyższe, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia jednostek samorządu

¹¹ <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/programy-interreg-2021-2027/program-interreg-czechy-polska-2021-2027/>

terytorialnego i jednostki organizacyjne PGL Lasy Państwowe, podmioty będące właścicielem lub zarządcą zabytkowych parków i ogrodów.

Środki na prace przy zabytkach mogą być także pozyskane od firm, fundacji, stowarzyszeń lub osób prywatnych. Natomiast wsparcie finansowe zadań z zakresu edukacji dziedzictwa kulturowego realizowane jest przez program Narodowego Instytutu Dziedzictwa pn. „Wspólnie dla dziedzictwa”. Jest to program adresowany do organizacji pozarządowych, a jego zadaniem jest wsparcie działań dotyczących identyfikacji, dokumentacji i szerokiego upowszechniania dziedzictwa kulturowego. Budżet Programu na rok 2023 wynosił łącznie 1 220 000 zł, a wnioskodawcy mieli możliwość składania wniosków o dofinansowanie w przedziale od 5 000 zł do 80 000 zł.

W ramach programu realizowane są zadania przy następujących działaniach:

- a) prace porządkowe przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub włączonych do ewidencji zabytków i w ich otoczeniu, prowadzące do zabezpieczania, utrwalenia, uczytelnienia oraz zachowania substancji i wartości zabytku;
- b) działania przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego), prowadzące do rozpoznania, utrwalenia oraz zachowania dziedzictwa kulturowego i jego wartości;
- c) działania zmierzające do wzmacniania praktyk społeczno-kulturowych, tradycji, w tym tradycji rękodzielniczych i związanych z przekazami ustnymi, upowszechniania umiejętności, w tym umiejętności związanych z rzemiosłem lub tradycyjnymi technikami budowlanymi, umożliwiające zachowanie zabytków i ich wartości;
- d) działania edukacyjne oraz popularyzujące dziedzictwo kulturowe (materialne i niematerialne) i wiedzę na jego temat lub na temat jego wartości, prowadzące do zwiększenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa i wzmacniania społecznej woli zachowania dziedzictwa i korzystania z jego wartości¹².

Nowym programem realizowanym przez Narodowy Instytut Muzealnictwa od 2023 roku jest „Program Izby Pamięci”. Zadaniem programu jest wsparcie finansowe i merytoryczne działań organizacji pozarządowych oraz instytucji kultury szczebla gminnego mających na celu utworzenie lub rozwój izb pamięci o zasięgu lokalnym (np. dzielnica). Celem zadań, które mogą uzyskać dofinansowanie jest zgromadzenie i opracowanie zbiorów oraz przygotowanie koncepcji wystawy stałej, a także znalezienie dla niej stałego miejsca i gwarancji sfinansowania kosztów stałych przynajmniej przez 10 lat. Z programu można sfinansować także działania mające na celu modernizację stałych „Izb Pamięci”¹³.

Od 2022 roku realizowany jest także projekt „Ocalone dziedzictwa. Regionalne Izby Pamięci Ziemi Zachodnich i Północnych”. Realizowany jest ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jest to projekt współpracy z podmiotami prowadzącymi izby pamięci w zakresie zabezpieczania gromadzonych przez nie kolekcji. Inicjatorem projektu jest Ośrodek „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu, który realizuje zadania projektowe przy

¹² Więcej informacji na stronie: <http://wolontariat.nid.pl>

¹³ Źródło: <https://nim.gov.pl/dzialalnosc/wsparcie-finansowe/izby-pamieci>

wspieraniu instytucji współtworzących konsorcjum Sieć Ziem Zachodnich i Północnych. Projekt ma trzy cele strategiczne:

Cel strategiczny 1: zabezpieczanie regionalnego dziedzictwa kulturowego w jego formie materialnej (zabytków przechowywanych i pielęgnowanych w Regionalnych Izbach Pamięci) oraz niematerialnej.

Cel strategiczny 2: wzmocnienie tożsamości lokalnej i szacunku dla dziedzictwa kulturowego poprzez realizowanie mikroprojektów i wspieranie lokalnych społeczności w działaniach związanych z pamięcią historyczną.

Cel strategiczny 3: rozszerzenie potencjału ekspozycyjnego, merytorycznego i społecznego Sieci Ziem Zachodnich i Północnych jako kolejny krok realizacji postulatu budowy Muzeum Ziem Zachodnich (m.in. w drodze tworzenia wystaw stałych i kręgu współpracujących z Siecią izb pamięci)¹⁴.

Na terenie województwa opolskiego koordynatorem projektu jest Instytut Śląski.

Ulga podatkowa na zabytki

Od 2022 roku obowiązuje ulga podatkowa na zabytki przeznaczona dla osób fizycznych. Ulga dotyczy właścicieli i współwłaścicieli zabytków nieruchomych (wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnych ewidencjach zabytków), którzy są podatnikami PIT i rozliczają się podatkiem liniowym, ryczałtem od przychodów oraz według skali podatkowej.

Z ulgi mogą skorzystać trzy grupy właścicieli zabytków:

- ci, którzy ponieśli wydatki na fundusz remontowy spółdzielni lub wspólnoty mieszkaniowej obejmującej nieruchomość (ten przypadek dotyczy zarówno zabytków wpisanych do ewidencji, jak i rejestru, dwa pozostałe wyłącznie obiektów rejestrowych),
- ci, którzy finansowali prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane,
- a także ci, którzy nabyli nieruchomości zabytkowe w 2022 roku i finansowali ich remonty.

W dwóch pierwszych przypadkach podatnik może odliczyć nie więcej niż połowę poniesionych wydatków. W trzecim odliczenia dokonuje się na podstawie wzoru matematycznego¹⁵.

10. Podsumowanie

Wskazana w niniejszym dokumencie programowym wizja opieki nad zabytkami w 2028 roku pokazuje Opolszczyznę jako region przenikających się kultur, które działają na rzecz wspólnego dobra jakim jest dziedzictwo kulturowe. Mieszkańcy są świadomi wartości i znaczenia dziedzictwa kulturowego jako pamiątki przeszłości, która buduje tożsamość regionu, oraz dziedzictwa które inspirowuje i aktywizuje do działania na rzecz rozwoju województwa i społeczności lokalnych. Dzięki akceptacji dziedzictwa, współpracy, dostępnym narzędziom i przyjętym rozwiązaniom systemowym, ukierunkowanym na rzecz zadbanego

¹⁴ Więcej na stronie: <https://ocalonedziedzictwa.pl/>

¹⁵ Źródło: <https://nikz.pl/projekt/broszura>

zasobu materialnego i przyrodniczego oraz trosce o dziedzictwo niematerialne, region wzmacnia swój potencjał społeczny, turystyczny i rozwojowy.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2025-2028 został opracowany na cztery lata, jednak należy wskazać, że proponowane cele, kierunki działań mają zasięg długoterminowy i powinny być systematycznie realizowane oraz twórczo rozwijane. Przyjęte przez Radnych Sejmiku Województwa zadania związane z ochroną i opieką nad zasobami dziedzictwa kulturowego regionu będą możliwe do zrealizowania przy pełnej współpracy i zaangażowaniu instytucji i jednostek odpowiedzialnych za sprawowanie tej opieki: poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, instytucji kultury i właścicieli zabytków, przy wsparciu stowarzyszeń i szerokiej grupy mieszkańców Opolszczyzny. Tylko tak powszechny wymiar społeczny realizacji Programu poprzez poznawanie, doświadczanie, docenianie i działanie na rzecz krajobrazu kulturowego może doprowadzić do jego rzeczywistej ochrony i skutecznie przyczynić się do zwiększania potencjału ekonomicznego Opolszczyzny.